

Om de danske Landsbykirker og deres Istandsættelse.

Ved

Lieutenant, Architect **F. Uldall.**

Det er en ofte udtalt Sandhed, at vore danske Landsbykirker ved saakaldte »Istandsættelser» for en stor Deel ere blevne ødelagte. Mangel paa Sands for at holde de af vore Mindesmærker af den Art, som Tiden har levnet os, vedlige, har sædvanlig været Aarsagen hertil, og først i den nyeste Tid, da forholdsviis kun en mindre Deel staaer tilbage fra Aarhundreders Ødelæggelser, er udkommen en Lov af 19de Febr. 1861 sigtende til at bevare, hvad endnu kan og bør bevares af Danmarks gamle Kirker.

Som man maa haabe, vil Loven ikke alene behøve at tvinge, men hos mangt et Medlem af Menigheden aabne Øiet for Betydningen af at have et smukt og andagtvækkende Guds Huus. Dog selv efterat den omtalte Lov er udkommen, har man kunnet være Vidne til, at saadanne Forandringer ere foretagne ved Kirker, som maatte siges at stride fuldkommen mod Lovens Aand, Forandringer, der kun skadede istedetfor at gavne. I slige Tilfælde maa det altsaa være Mangel paa Kjendskab til vedkommende Bygnings Stil, der har foranlediget det uheldige Udfald. Meddelelsen besluttede da, henholdende sig til Bestemmelserne i den oftnævnte Lov, at give nogle Oplysninger om den

Vei, man bør følge ved Landsbykirkernes Istandsættelse; men først vil det være nødvendigt at forudskikke endeel Bemærkninger om Kirkernes Alder, Materiale, Bygningsform og lignende Ting, som dermed staae i Forbindelse, og have en stor Indvirkning paa den Fremgangsmaade, man i hvert enkelt foreliggende Tilfælde rettest bør vælge.

Maatte disse Blade medvirke til at fremkalde Sandsen for vore kirkelige Mindesmærkers bedst mulige Bevarelse, vilde Hensigten være opnaaet!

•

De ældste danske Landsbykirker vare byggede af Træ, ja undertiden endogsaa kun af Rør og Leer; men da Christendommen fandt flere og flere Tilhængere, kunde de smaa Kirker ei længer rumme Menighederne, og man tog derfor i det 12te og 13de Aarh. ret for Alvor fat paa at bygge Steenkirker, der med den større Rummelighed tillige forbandt større Styrke. Kun i den store opvaagnende religiøse Iver kunne vi finde en rimelig Forklaring for, at saa mange og undertiden storartede Kirkebygninger kunde reise sig rundtom i en forholdsviis kort Tid. Det var en Troessag, der gjorde det til Pligt at give Gaver til Kirken for desto sikkrere at erhverve Saligheden. Man tænke sig blot, hvilket Arbeide der selv nu vilde udfordres, for at samle og tildanne Stenene til en eneste af Jyllands mange Granitkirker, og man kan da gjøre sig en Forestilling om den Udholdenhed, der maa have besjælet vore Forfædre allerede for saa mange Aarhundreder siden, da de endnu savnede den Erfaring, som Nutidens Bygmestre have vundet.

Fra det 12te og 13de Aarh. kunne vi altsaa regne et meget betydeligt Antal af vore Kirker, medens kun faa antages opførte af Steen i en endnu ældre Tid. Som oftest benyttede man det Materiale, der var nærmest for Haanden, eller som lettest lod sig forarbeide; derfor ville vi sædvanlig finde blødere Steenarter fortrinsviis anvendte til Taglister (Gesimser), Baand eller lignende smykkende Dele. Efter

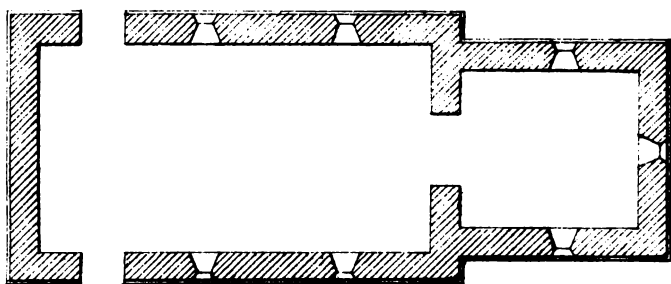
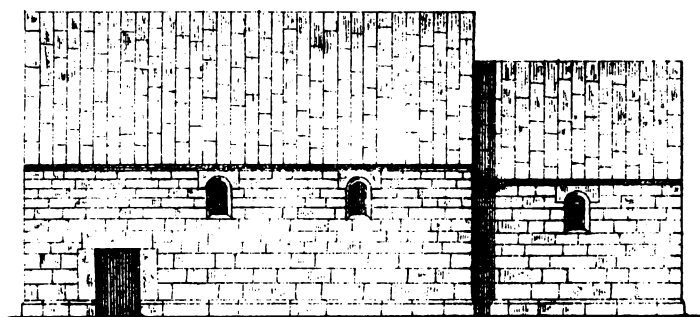
Kirkernes forskellige Beliggenhed, Størrelse og Betydning vexlede Materialet mellem raa, kløvet eller tilhuggen Granit, Muursteen, Kridtsteen, Kalktuf eller vulkansk Tuf (Trass¹). Af de her nævnte Materialier fandtes Granit i større eller mindre Grad spredt over hele Landet, saa den kunde der kun ganske undtagelsesviis være Mangel paa. Kridtsteen og Kalktuf fandtes kun hist og her, og skjøndt vi navnlig i de Egne, hvor disse Steenarter ere brudte, finde dem anvendte i Kirkebygningerne, har den Lethed, hvormed de lode sig forarbeide, ofte foranlediget, at man bragte dem videre omkring i Landet. Saaledes finde vi f. Ex. Kalktuf benyttet i det nævnte Øiemed paa meget forskellige Steder i Sjælland, ligesom et Belte af Kirker, hvori dette Materiale danner Hovedbestanddelen, strækker sig op langs en meget betydelig Deel af Jyllands Østkyst, som det synes vilkaarlig spredte rundt imellem Granitkirkerne. Sædvanlig vide Folk slet ikke, hvad Kalktuf egentlig er, og gjenneblader man Trap's «Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark», støder man paa Udtryk som: «Kirken er bygget af en egen porøs Steenart». Denne porøse Steenart er i de fleste Tilfælde slet ikke Andet end den her nævnte Kalktuf. Materialet er i fordums Tid dannet i kalkholdige Kilder, som have afsat deres Kalkdele paa forskellige Legemer, henhørende til Dyre- Plante- eller Mineralriget. Deraf kommer den store Porøsitet og det sædvanlig rørformige Udseende, som er denne Steenart egen. Hvad Farven angaaer, da vexler den noget efter de forskellige Brud, hvorfra Stenen skriver sig; men den er i alle Tilfælde af gulagtig Farve, som gaaer noget

¹) Ribegnegns Tufsteenskirker, om hvilke Adjunkt J. Helms har leveret Meddelelser i «Ny kirkehist. Saml.», 1ste Bind, afgive Exempel paa, at man hentede den vulkanske Tuf langsvejs fra, nemlig fra Rhinlandene, og danne saaledes idetmindste een betydelig Undtagelse fra den oven anførte Regel. Den nævnte Forfatter gjør opmærksom paa den hyppige Forvexling mellem den saakaldte indførte Tras og vor indenlandske Kalktuf, der har funden en videre Anvendelse i Kirkebygningerne, end almindelig bekjendt.

over i det Hvide, Røde eller Brune. Uden synderlig Vanskelighed kan man med en Kniv bore i Kalktufen, hvor den er noget forvittret, og vil da alene for Farvens Skyld aldrig kunne forvexle den med Kridtsteen. Af det sidstnævnte Materiale ere paa Sjælland navnlig mange Kirker byggede i Omegnen af Stevns Klint. Denne Gruppe Kridtsteenskirker fortsætter sig, om end noget mere spredt, langs Kysten lige til Kjøbenhavn. Endeel Kirker ere byggede deels af Kridtsteen, deels af Muursteen. I Jylland forekomme Kridtsteenskirkerne navnlig omkring Grenaa, men strække sig ogsaa længere mod Nordvest, og findes i Omegnen af Randers Fjord og Gudenaen. Foruden de allerede nævnte Arter Materiale finde vi sort Marmor i en lille Gruppe af de bornholmske Kirker, samt Ahl hist og her i Kirker paa eller ved den jydsk Hede, ligesom Flint ogsaa siges at være anvendt her i enkelte Tilfælde. Vil man imidlertid af Materialet slutte Noget om Bygningens Alder, maa dette først skee efter en omhyggelig Undersøgelse; thi en saadan vil ofte vise, at ganske andre Arter Materialier ved senere Istandsættelser ere benyttede, og tildeels have fortrængt den Steenart, hvoraf Kirken oprindelig er bygget.

Hvad Bygningsstilen angaaer, vil det kun tildeels kunne lade sig gjøre at drage en Grændse mellem forskellige Grupper af danske Landsbykirker. Indtil Midten af det 13de Aarh. finde vi dem opførte i Rundbuestiil (den romanske Stiil) og efter dette Tidspunkt i Spidsbuestiil (den gothiske Stiil); men Overgangen er langt fra skeet pludselig, og mange Kirker fra Spidsbuestilens Begyndelsestid minde endnu ved deres Enkeitheder om, at Bygmesteren ei ganske kunde glemme de gamle, fra Fædrene nedarvede, Former. Disse Kirker maae derfor henregnes til en Art Overgangsstiil.

Betragte vi nu den danske Landsbykirke fra det 12te og 13de Aarh. i sin Grundform, da bestaaer den af et Langhuus og et særskilt Chor, hvortil undertiden kommer en Chorrunding (Absis), den halvrunde Udbygning, der mod Øst slutter sig til Choret. Grundformen af de danske Kirker er en Overlevering fra Sydens Kirker, der atter ere dan-

0 10 20 30 Fod.

Grundform for de jyske Granitkirker.

nede efter det romerske Riges Basilicaer¹⁾. Chorrundingen findes navnlig paa de større Kirker; i den havde Høialteret sin Plads, og den hører derfor ofte til de Partier af Kirkebygningen, som fortrinsviis ere udsmykkede. Foruden Høialteret havde Kirkerne jævnlig flere mindre Altere, der da havde deres Plads i halvrunde Fordybninger (Nischer) paa hver Side af Chorbuen ind imod Langhuset. Disse sidstnævnte Altere vare indviede til en eller anden Helgen.

Fordybningerne i Muren findes ofte endnu, og ville vistnok efter en nøiagtig Undersøgelse kunne lade sig paa-vise for et betydeligt Antal Kirkers Vedkommende. Langhusets Grundrids er en aflang Fiirkant, hvis længste Sider omtrent udgjøre det Dobbelte af de korteste. Choret er sædvanlig tilnærmelsesviis kvadratisk. Denne Form er ikke uden Betydning, hvor der kan være Tale om at undersøge en mulig senere Forlængelse af Kirkens oprindelige Langhuus. Henimod Langhusets vestlige Endegavl ere de 2 Indgange ligeoverfor hinanden, Mændenes paa Sydsiden og Qvindernes paa Nordsiden. Om Betydningen af disse 2 Indgange gaae forskellige Sagn i Folkemunde. Den Sydlige var den eneste Hovedindgang for Menigheden, fortælles der, og den Nordlige var kun de Bodfærdiges Indgang, naar de atter maatte komme tilbage til Kirken, efter at Banlysningen var hævet. Ifølge et andet Sagn maatte Alterkalken aldrig bæres tværs gennem en Kirke. Dragen holdt da Vagt ved den nordlige Indgang, der fik Navnet Drageporten. Disse forskellige Gisninger maa man lade staae ved deres Værd; men hvad der derimod er udenfor al Tvivl er, at den sydlige Indgang virkelig i de allerfleste Tilfælde er langt rigere udstyret, end den Nordlige, og saaledes dog altid maa være bleven betragtet som Hovedindgang. Paa et senere Punkt skal iøvrigt meddeles mere herom. Langhuset har paa hver Side fra 1 til 3 rundbuede Vinduer, der ere smaa, og sidde høit oppe paa Muren, Choret har kun 1 eller sjelden

¹⁾ Herom see Trap's »Statistisk-topographisk Beskrivelse af Danmark.« almindelige Deel, om Bygningsformerne i Danmark, S. 6—7.

2, ofte endnu mindre, Vinduer paa hver Side samt undertiden 1 i Chorgavlen eller i Chorrundingen. Hvor denne sidstnævnte Deel af Kirkerne er særdeles prydet, og deelt ved Søiler, Halv-søiler eller fremspringende Piller (Lisener) med mellemliggende Buer, ere Vinduerne anbragte symmetrisk i Midtlinien af hvert af de fremkomne Felter. Man vil endnu i Kirker kunne finde enkelte Vinduer bevarede ganske i deres oprindelige Form, og som kun maale 7 eller 8 Tom. i Lysaabningen. Naar man da tilmed tør antage, at det anvendte Glas sædvanlig kun var yderst slet, samt erindrer, at Vinduerne ei sjelden vare prydede med Glasmalerier, sammensatte af mange Smaastykker i Blyindfatninger og fremstillende forskjellige Helgene, vil man let forstaae, at det kun var et meget dæmret Lys, der i hine Dage kunde trænge ind i vorø Kirker. Dog her maa man ikke glemme, hvilken betydelig Rolle Voxlys og Kjerter spillede i den catholske Gudsdyrkelse. Langhuus og Chor vare dækkede med et Bjælkeloft af Egetømmer. Hvor Chorrunding findes, dækkes denne foroven af en Halvkuppel. Kirkens indre Vægge vare overtrukne med en flin, glat Kalkpuds. Paa den vaade Kalk maledes de saakaldte Kalkmalerier (Frescomalerier), af hvilke vi den Dag i Dag endnu jævnlig finde Spor. Det var navnlig Chorrundingens Halvkuppel og Chorbuens samt Langhusets østlige Slutningsmuur, hvori Chorbuens er anbragt, der prydedes paa den ovennævnte Maade. De ældste Malerier bestaae sædvanlig kun af meget raat udførte Omrids, malede paa den vaade Kalk med rødlig, gule eller brune Linier, og ere selvfølgelig, fra et kunstnerisk Synspunkt betragtede, kun af liden Betydning, men maae derfor ikke frakjendes det Værd, som mange af dem have fra Indholdets Side. Hvor alle historiske Efterretninger mangle, ville saaledes Kalkmalerierne paa de gamle Mure ofte kunne lede til en eller anden mærkelig Opdagelse. Fremfor Alt blev Chorrundingens Kuppelhvælving rigt prydet. Her var Frelseren, der udstrakte sine Hænder til Velsignelse, en yndet Fremstilling, som ved sin rige Afvexling af Farver og Forgyltning paa himmelblaa Bund strax straaede Menig-

heden imøde ved Indtrædelsen i Kirken. Som Exempel paa en saadan Udsmykning af Chorrundingens Halvkuppel kan anføres Hagested Kirke ved Holbæk¹⁾. Af mere underordnede Fremstillinger finde vi jævnlig Helgene med deres Vartegn. Disse Sidste have ofte Hentydning til Maaden, hvorpaa Vedkommende led Martyrdøden, saaledes finde vi f. Ex. St. Laurentius afbildet staaende paa Risten eller holdende den i Haanden, St. Catharina med Hjulet, besat med skarpe Pigge, og holdende Sværdet i Haanden osv. Enhver Kirke var indviet til sin særegne Skytshelgen, hvis Navn den bar, og disse Navne have ofte vedligeholdt sig til vore Dage, skjøndt Størstedelen af Almuen vist kun har meget lidet, eller aldeles intet, Begreb om Betydningen deraf²⁾.

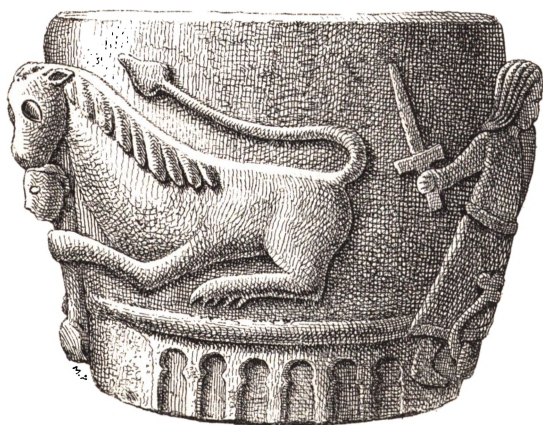
Inden disse faa Bemærkninger om den indre Udsmykning af vore Landsbykirker ved Kalkmalerier sluttet, maae endnu nævnes de paamalede Linier, af hvilke vi ofte endnu ville kunne finde Spor ovenover de senere indbyggede Hvælvinger. Disse Linier, som ere trukne vandret hen ad Ydermurenes Sider, have dannet en Art Muurkrands for Oven, umiddelbart under det gamle flade Bjælkeloft, og kunne saaledes endnu ganske nøiagtig angive os dettes oprindelige Høide, skjøndt det for Aarhundreder tilbage er forsvundet. At man paa en Tid, hvor saa megen Flid anvendtes paa Udsmykning af Kirkens Vægge, ogsaa undertiden har prydet Bjælkeloftet med Farver, tør vel endelig antages.

Simpelhed i Formerne er iøvrigt det gjennemgaaende Hovedtræk i disse gamle Kirkebygningers Stil. Dog lidt efter lidt udvikledes Smagen, der anvendtes efterhaanden mere paa Udstyrelsen; de plumpe og simple Former bleve rigere, Bygmesteren betjente sig af de antikke Forbilleder,

¹⁾ Det skyldes Etatsraad Worsaae's Omsorg for Bevaringen af vore nationale Mindesmærker, at de mærkelige Malerier i denne Kirke ere blevene fremdragne og senere istandsatte af Maleren J. Kornerup.

²⁾ Om Helgendyrkelsen her i Danmark see: Fenger's »Helgensager«, i »Kirkehist. Saml.« 2det Bind og »Ny kirkehist. Saml.« 1ste Bind, samt J. Kornerup, om Kalkmalerierne, i Folkekalender for Danmark, 1864.

og allerede fra Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarh. finde vi Kirkebygninger, hvori Rundbuestilen er reent og smukt gennemført i alle Enkeltheder. Den Udstrækning, i hvilken smykkende Dele ere anvendte, afhænger navnlig af Materialet, samt af den Betydning, Kirken havde.

Døbefont i Nieblum Kirke paa Føhr.

I Almindelighed vil man saaledes finde, at Klosterkirkerne eller saadanne Kirker, der skyldte en eller anden mægtig og berømmelig Slægt deres Tilværelse, fortrinsviis ere prydede

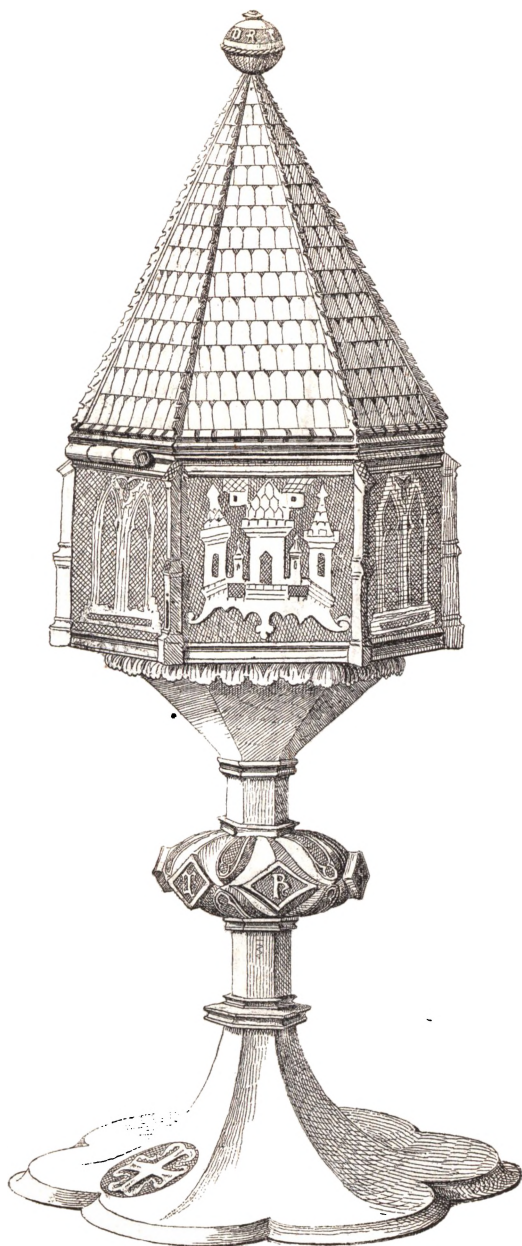
— idetmindste i Forhold til det store Antal Kirker, der rundtom i Landet reistes under tarveligere Forhold. Det er da navnlig ved Udførelsen af Portaler, Sokler, Chorbuens Gesimser eller Døbefonter, at Steenhuggeren har viist sin Kunstfærdighed. Døbefonternes ofte fabelagtige Dyreskikkelser, blandt hvilke Løver eller Drager høre til de meest yndede Fremstillinger, ere Efterligninger af Oldtidens og Hedenskabets Billeder. Meget ofte, navnlig i de jyske Granitkirker, har hver Font 2 Dobbeltløver, saaledes at kun 2 Hoveder høre til 4 Kroppe. Andre Steder vil man finde Fonterne prydede med menneskelige Skikkelser i Kamp med Drager eller lignende Uhyrer, med djævelignende Ansigter eller mærkelige Planteformer, undtagelsesviis ogsaa bibelske Fremstillinger og Indskrifter med Datidens Munkebogstaver¹).

¹) Meddeleren, der har havt Leilighed til at undersøge og afbilde endeel Døbefonter af forskjellig Art her i Danmark, maa tillade sig eksempelvis noiere at beskrive nogle Enkelte. Døbefonten i Ølst Kirke ved Randers er huggen af en rødlig Granit, som er sleben, saa Stenen har opnaaet en betydelig større Glathed og Politur, end man sædvanlig forefinder. Selve Kummen er udvendig ottekantet. Hvert fremspringende Hjørne er forsynet med et djævelignende Ansigt med store Øine, vidt opspilet Gab, og omgivet af en Art Manke, der i lange Lokker falder ned rundt om Ansigtet. Mellem hver to af disse Ansigter er afbildet et Dyr med en lang smal Krop, en lang Hals, korte Been og et temmelig stort Hoved med spidse Øren. Steenhuggeren har givet sin Indbildningskraft frit Spillerum, og Nutidens Naturforskere skulle vist have ondt ved at udfinde, hvilket Dyr han her har tænkt at fremstille. Den øverste Kant af Kummen smykkes med et udtunget Baand, imellem hvis Spidses smaa Halvkugler findes anbragte. Alt det her Beskrevne er kun i meget lidt fremhævet Arbejde over Fontens Overflade. Fodstykket til denne mærkelige ældgamle Font er ganske simpelt, og synes at være af senere Oprindelse. Som Exempel paa Døbefonter med bibelske Fremstillinger og Indskrifter kan anføres den i Eising Kirke ved Skive. Fonten bestaaer af den egentlige Kumme, et cylinderformet Forbindelsesled og Fodstykket, der næsten er af Form, som en Tærning. Lidt nedenunder Fontens øverste Rand ligger en Rundstav, og under denne findes en latinsk Indskrift (see »Ny kirkehist. Saml.« 2det Bind S. 576). Underneden Indskriften deles Kummen ved en Art Søiler, hvis Hovedstykker danne et Kors med Skafterne, og som bære fladtrykte Buer, i 9 Felter, af hvilke ethvert indeholder en for-

Døbefadene ere af en langt senere Oprindelse; i Middelalderen hældtes Vandet i selve Steenkummen, og efter Afbenyttelsen tappedes det ud gennem et lille Hul i Fontens Bund. Ved Kirkens Indgang stod Vievandskarret. Meddelelsen har kun fundet enkelte Kirker, der endnu havde bevaret dette gamle Vidnesbyrd om Catholicismen. Det mærkeligste af disse Vievandskar¹⁾ var formet som en Søile, omtrent 1 Alen høj, i hvis Hovedstykke (Capitæl) var en flad Fordybning, fra hvilken en Gjennemboring ledede Vandet bort ved en Rille i den flade, mod Muren vendende, Deel af Søilen. Til den catholske Gudstjeneste hørte foruden de allerede nævnte Ting: Altertavlerne, Alterkalken, Monstransen, Monstranshusene samt Røgelsekarrene, Reliquiegyjemmerne og Lavatorierne (Vandkar), af hvilke man endnu undtagelsesviis vil kunne finde Exemplarer bevarede i vore Kirker. De helligste Reliquier havde sædvanlig deres Plads i et lille Rum i det murede Alterbord, og saadanne Gjemmesteder ere ikke sjelden fundne i den nyere Tid, hvilke dog tilligemed de

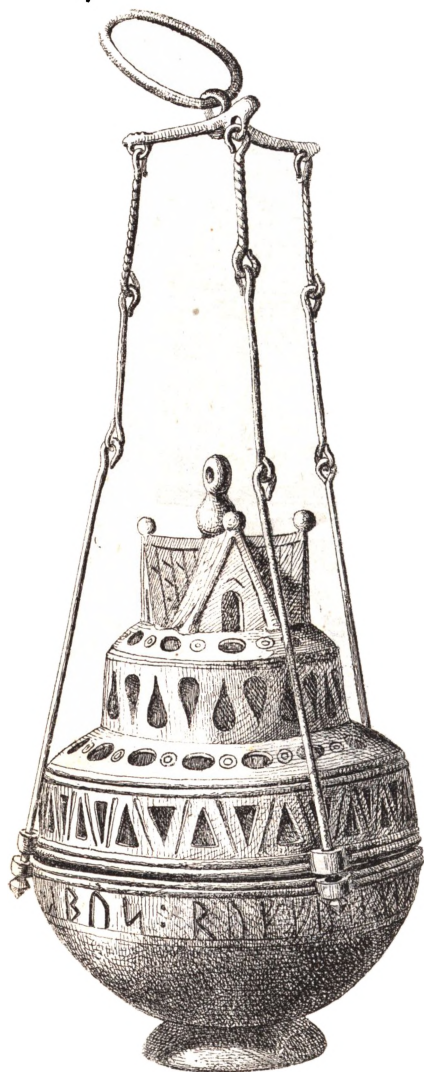
skjellig Fremstilling. Af disse ere Syndefaldet og Paaskelammet de Vigtigste. I de andre Felter sees Dyr eller Planter, ligesom ogsaa Fodstykket er forsynet med udhugne Prydelser, om hvis Betydning man let bringes i Forlegenhed. Men Døbefonten er i ethvert Tilfælde et mærkeligt Stykke og afgiver et godt Exempel paa den Tids forunderlig barnlige Fremstilling. Med Undtagelse af Indskriften er ogsaa Alt paa denne Font udført i svagt ophøiet Arbeide. Anderledes forholder det sig derimod med den gamle Døbefont i Kirken i Nieblum paa Føhr. Fonten, som er udhuggen af en eneste mægtig Granitblok, er her forsynet med stærkt fremhævede Figurer. Et Par Dobbeltløver med Manker, skarpe Kløer og Haler, der ende hjerteformigt, bide efter et Menneskehoved, og paa den modsatte Side fremstilles en Mand med Sværd i Kamp med en Drage, som slynger sin snoede Hale om hans Fod. Imellem de nævnte Figurer sees Planterformer, der synes at fremstille en Art Tang eller lignende. Den underste Kant er prydet med en Række korte og plumpe Søiler med mellemliggende runde Buer; men hvad der navnlig tiltrækker sig Opmærksomhed ved Fonten i Nieblum er dens fuldkommen ovale Form, som den vel neppe har tilfælles med mange Døbefonter i Danmark.

¹⁾ Todbjerg Kirke ved Aarhus

Lukket Monstrans.

ovenfor nævnte Sager sædvanlig ere af yngre Oprindelse, end selve Kirken, og som oftest bære Gothikens Præg, saa de altsaa maae henregnes til den senere Middelalder.

Røgelsekar af Bronze.

Efterat have betragtet den danske Landsbykirke fra det 12te og 13de Aarh. i sin Almindelighed, skulle vi nu gaae over til at omtale enkelte Grupper af Kirker, der navnlig have Krav paa Opmærksomhed, for senere at følge Gangen i de Forandringer, som Kirkerne undergik i Tiden henimod Middelalderens Slutning og Reformationen. Ville vi efter Materialet dele Kirkerne i Classer, og tage dem under Eet, maae vi sige, at Granitkirkerne og Muursteenskirkerne danne de Hovedgrupper, mellem hvilke de Andre, hvortil et sjeldnere Materiale er benyttet, findes spredte. Jylland er da Granitkirkernes Hjem, og Øerne Muursteenskirkernes. Talrige Undtagelser ville imidlertid kunne nævnes fra denne Regel; saaledes finde vi f. Ex. i det 12te

Aarhundredes sidste Halvdeel den mærkelige Bjernede Kirke i Sjælland bygget af temmelig raa tilhuggen Granit, medens omtrent samtidig den, hvad Bygningsmaaden angaaer, lige-saa mærkelige Thorsager Kirke med sine pyntelige Enkeltheder reistes i Jylland af Muursteen. Maaske man just ved i disse Tilfælde at anvende det i hver Egn sjeldnere Materiale

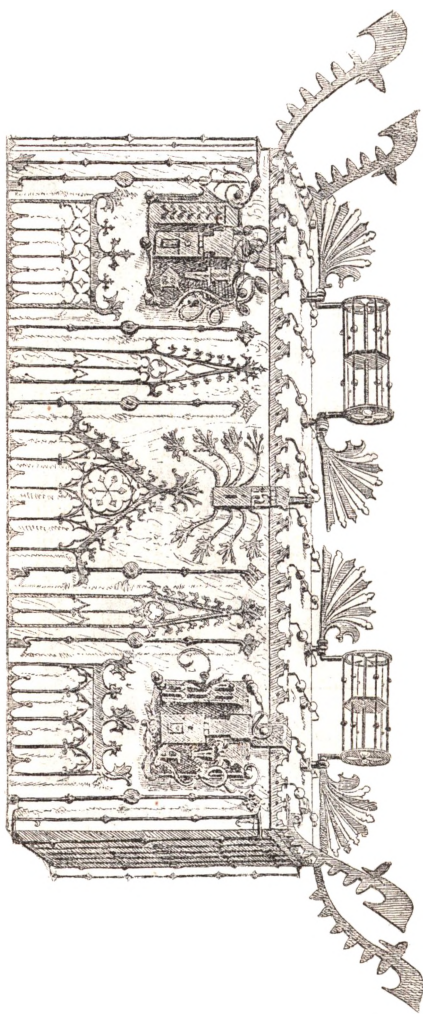
Reliquieskriin af Træ med forgyldt Metalbelægning.

tænkte at forøge Virkningen af disse Kirkers, fra andre danske Landsbykirker, saa afvigende Form. Den Gruppe, hvortil de her nævnte Kirker høre, kaldes de danske Rundkirker. Af disse tælle vi i Alt 8, nemlig: Bjernede Kirke ved Sorø, Storeheddinge Kirke¹⁾, Horne ved Faaborg, Thorsager ved Aarhus samt Nylarsker, Østerlarsker, Olsker og Nyker paa

¹⁾ Storeheddinge Kirke er imidlertid noget afvigende fra de andre danske Rundkirker, men er dog bleven henregnet til denne Gruppe.

Bornholm. Det aflange Skib er her bleven kreds rundt, og danner den saakaldte Runddeel (Rotunde). Mod Øst slutter sig hertil et lille Chor, der sædvanlig har endt med en Chor-

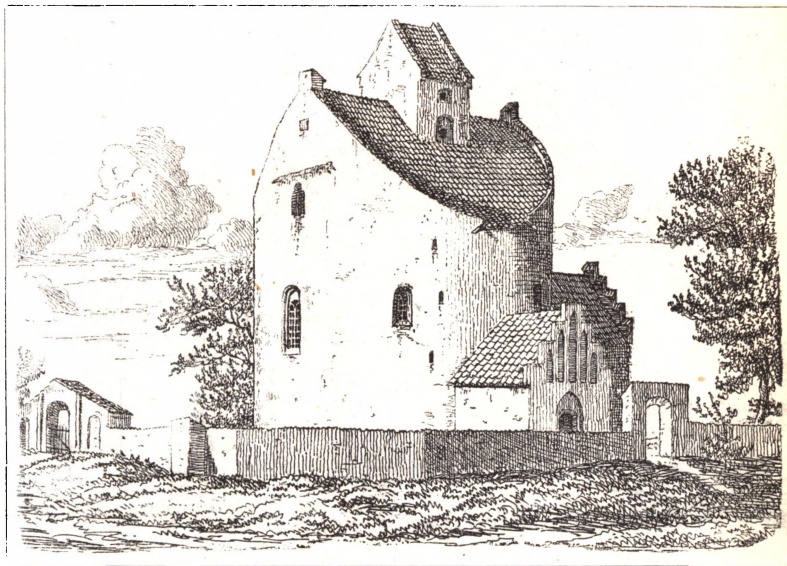
Reliquieskriin med Jernbeslag.

runding. I de sjællandske, fynske og jyske Rundkirker staae i Midten 4 mægtige Piller, der tjene som Støtte for Hvælvingerne, som her, idetmindste i flere Tilfælde, mod Sædvane ere oprindelige. Hvælvingerne ere spændte deels imellem Ydermurene og Pillerne, deels imellem disse sidste indbyrdes. Ovenover fortsætte Pillerne sig, og bære et lille Taarn, som ender med et kegleformet eller pyramideformet Spiir. Taget over Runddelen løber fra alle Sider kegle-dannet op mod Taarnet i sammes Midtpunkt.

Denne Ordning finde vi i Hovedsagen oprindelig gennemgaaende i de sidstnævnte Kirker; de bornholmske Rundkirker afvige derimod Noget derfra med Hensyn til Bygnings-

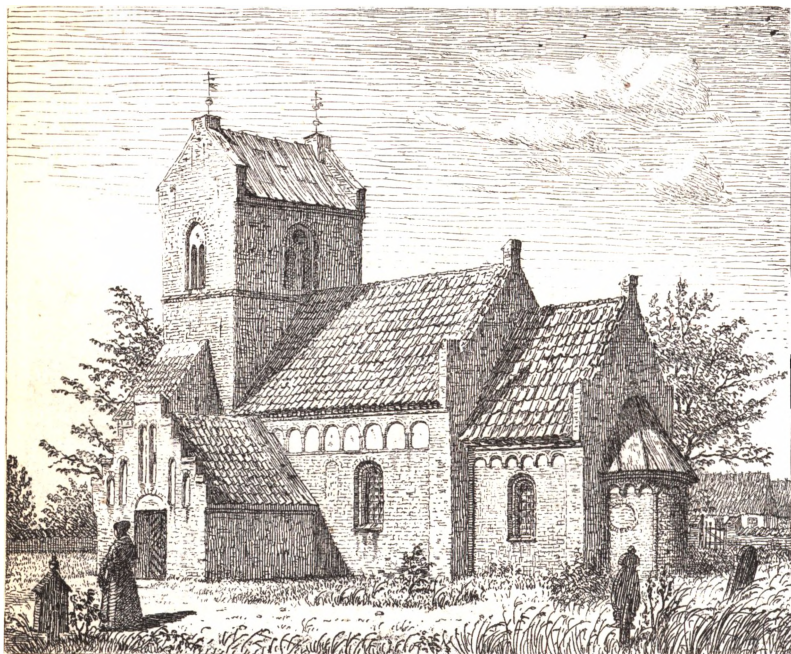
form. Her erstattes de 4 Piller af en eneste, i de fleste Tilfælde masiv Pille. Mellem denne og Ydermurene er Hvælvingen spændt meget lavt over Gulvet, og giver derved hele Kirken noget Fortrykt, som vi ikke finde i de tidligere nævnte Rundkirker. Skjøndt dette, samt Chorets ovale Grundplan i og for sig er mærkeligt, er det dog ikke disse Omstændigheder, som give

Bjernede Kirke.

de bornholmske Rundkirker det største Krav paa Opmærksomhed. Hvad der derimod med Rette har gjort disse gamle Bygninger til Gjenstand for flere Undersøgelser er, at de synes foruden til Kirker tillige at have været bestemte til Forsvar som en Art Fæstninger. Ovenover den egentlige Kirke fortsætte Ydermurene og Piller sig, og danne flere Stokværk forsynede med Luger, der kunne have gjort Tjeneste som Skydeskaar. Indvendig i Choret fører gennem Muren en Steentrappe, der sætter den egentlige Kirke i Forbindelse med de ovenover værende Stokværk. Et Par af de bornholmske Rundkirker skrive sig formodentlig fra det

11te Aarh., og ere saaledes maaske de ældste danske Kirker¹⁾ blandt de nuværende. Særskilt maa nævnes en lille Gruppe sles-

Uvelse Kirke.

vigske Kirker (Oversø, Syderstapel og Kosel) med runde Taarne, der, idetmindste fornogles Vedkommende, afgjort ere af samme

¹⁾ Det vilde ei være overensstemmende med disse Blades Hensigt at give en yderligere, i det Enkelte gaaende, Beskrivelse af de omtalte mærkelige Bygninger, om hvilke der allerede er sagt og skrevet endeel paa forskjellige Steder. Her ere de derfor kun skildrede i deres Hovedtræk, og henvises iøvrigt den, der vil gjøre sig bekendt med Rundkirkernes Bygningsform og Historie til: Bjernede Kirke i «Annaler for nordisk Oldkyndighed», 1840—41, Thura's «Beskrivelse over Bornholm», Pontoppidan's «Danske Atlas», «Bornholms runde Kirker» ved Pastor C. B. Friis og «Om de bornholmske Kirker, især de runde», af Dr. K. F. Wiborg i «Kirkehist. Saml.» 2det Bd. samt endelig Bjernede Kirke i «Illust. Tid.» for den 3die Mai 1863 og Horne Kirke i samme Blad for d. 25de Decbr. 1864.

Alder som selve Kirkerne. De nævnte Kirker ere byggede af kløvet og raa Granit. En tredje mærkelig Gruppe, som ligeledes maa henregnes til Undtagelserne, danne Kirkerne med de saakaldte Tvillingtaarne. Af disse ere de meest Bekjendte: Fjennesløvlille Kirke ved Ringsted, Uvelse ved Slangerup og Meerløse (sædvanlig paa Grund af det tvedeelte Taarn kaldet

Meerløse Kirke.

Tveie Meerløse) ved Holbæk. Udentviøl har deres Antal oprindelig været større, og selv nu vil man kun i et enkelt af de 3 her nævnte Tilfælde finde de dobbelte Taarne, som have været disse Kirkers Særkjende. Dette finder nemlig kun Sted ved Tveie Meerløse Kirke, der forsaavidt fortjener særdeles Opmærksomhed, som dens Taarne beviislige ere samtidige med den øvrige Kirkebygning, hvad derimod ved de andre ikke har været Tilfældet. Vi have her en Kirke, der har Langhuus, Chor og Chorrunding af lignende

Forhold som saa mange andre; men i Langhusets vestlige Ende ere 2 svære, firkanterede Piller opførte, der forbindes indbyrdes samt med Ydermurene ved runde Buer, og som oprindeligt have tjent til Vederlag for de mellem disse og hine spændte smaa Hvælvinger. Ovenover det flade Bjælkelag, som desværre nu indtager de nævnte Hvælvingers Plads, er Pilledannelsen fortsat, og tjener til Støttepunkt for de, skjøndt i deres Enkeltheder temmelig plumpe, dog meget mærkelige Tvillingtaarne. Disse, der ende med et Par kuppelformede Hvælvinger, hvis indvendige Flader vise en særdeles nøiagtig Tilpasning af Stenene, ere opførte til den øverste Spids af huggen Kalktuf, et Materiale, der danner Hovedbestanddelen af Kirkens Mure. En lille Omstændighed kunde det maaske her være værdt at henlede Opmærksomheden paa, den nemlig, at det synes, som om der har været paa-tænkt en rigere Udsmykning af Taarnenes øverste firkanterede Deel. Paa Sydsiden af det sydlige Taarn ere nemlig de to Hjørner prydede med smaa Søiler, udhugne i selve Taarnets Masse, medens det tydeligt sees at have været Bestemmelsen, at de modsatte Hjørner skulde optages af lignende Søiler. Arbeidet er imidlertid bleven pludselig afbrudt, og vi have her kun et enkelt Exempel paa det ofte forekommende Tilfælde, at slige Afbrydelser ere skeete, som den Dag i Dag ofte kunne sætte dem i Forundring, der just ikke have befattet sig med Undersøgelsen af vore kirkelige Mindesmærker. Hvad der imidlertid navnlig ved denne Gruppe af Kirker er mærkeligt, er et fra den øvrige Menighed afsondret Rum, Tribunen kaldet, der findes ovenover de ofte omtalte smaa Hvælvinger, og hvorfra man gennem et aabent Galleri har kunnet see ned i Kirken¹⁾.

¹⁾ Angaaende Ordningen og Betydningen af dette Rum henvises til Professor Høyen's »Om gamle Forandringer i nogle af vore Landsbykirker« i Steenstrups »Dansk Maanedsskrift«, 4de Bind, samt til det smukke Værk »Danske Mindesmærker«, 2det Hefte, som indeholder Tegninger og Beskrivelse af Kirkerne med Tvillingtaarne. Heraf vil det sees, hvormeget der allerede i hiin tidlige Tid i enkelte Tilfælde

Førend Afsnittet om denne Gruppe Kirker sluttet, maa nævnes det Ønskelige i, at Folk, der maatte have Leilighed dertil, vilde foretage fortsatte Undersøgelser for at komme til et Resultat om, hvor stor en Udbredelse de nævnte Kirker have havt i Landets forskjellige Egne¹⁾. En væsentlig Ledetråd i denne Henseende vil det da være, at Tvillingtaarnenes Udstrækning fra Øst til Vest altid er meget ringe i Sammenligning med Bredden fra Nord til Syd.

Af Undtagelser fra Reglen med Hensyn til Formen af Grundplanen maae endvidere nævnes Kirkerne med tredeelte Skibe, der undertiden forekomme som oprindelige. Dette er saaledes Tilfældet med Kirken i Skarp-Salling ved Løgstør, der foruden den sædvanlige Chorrunding har en lignende Afslutning for Enden af hvert af de to Sideskibe²⁾. Fremdeles kan nævnes Ledøv Kirke i det nordlige Sjælland. Her findes ingen Chorrunding, kun et lille, næsten kvadratisk, Langhuus, der ved 4 Søiler med rigt udhugne Hovedstykker deles i 3 Skibe, samt mod Øst et lille Chor. Over Skibene ere temmelig flade Hvælvinger spændte, ligesom Choret ogsaa er hvælvet. Maaske dog, den nuværende Ordning af Piller og Hvælvinger i sidstnævnte Kirke ikke er oprindelig, men først en noget senere Indbygning. Saadanne Indbygninger ere undertiden foretagne, hvor Langhuset var saa bredt, at een Hvælving ei kunde overspænde dets Brede. Man byggede da en Række Piller eller Søiler i Skibets Midte, og lod disse bære Hvælvingerne, hvorved det tve-deelte Skib fremkom. Dette er saaledes f. Ex. Tilfældet ved

blev anvendt paa vore Kirkebygninger, naar Bygherren hørte til en anseet og mægtig Slægt.

¹⁾ Foruden de allerede Nævnte, skulle Kirke-Hyllinge Kirke i Voldborg-Herred i Sjælland samt Magleby Kirke paa Møen have havt Tvillingtaarne.

²⁾ Ved en i Efteraaret 1862 foretagen Gravning i Grunden omkring Børglum Klosterkirke fandtes endeel Fundamenter, der udviiste, at Kirken har været langt større, navnlig havt sin østlige Deel forsynet med Sideskibe, hvis Afslutninger, idetmindste indad mod disse, synes at have været halvrunde og afgivet Pladser for Sidealtre.

Kirkerne i Uby ved Kallundborg¹⁾, Borup ved Ringsted og Skiby. Den mærkelige Klosterkirke i Veng ved Skanderborg har foruden den egentlige Chorrunding et Par lignende mindre Afslutninger, der dog ikke udgaae fra Sideskibe, men kun fra et Par Capeller, der danne et Kors ved Langhusets østlige Ende²⁾. Ganske paa lignende Maade som i Veng synes Forholdet at have været i Veierslev Klosterkirke ved Silkeborg. Denne gamle Kirke har sin vestlige Deel bygget af Ahl, den østlige derimod af tilhugne Granitqvadre. Til Choret har sluttet sig et Kors; men desværre er kun den nordlige Korsarm endnu bevaret, dog findes Spor af, at denne mod Øst kan have haft en halvrund Afslutning. Selsø Kirke har et Chor med meget ringe Udstrækning fra Vest til Øst. Hertil slutter sig imidlertid en Chorrunding af ganske usædvanlig Form, idet den næsten er en fuldstændig Cirkel og desuden meget stor. Saavel Selsø som den nylig nævnte Skiby Kirke ligge begge i Horns-Herred.

Gaae vi nu tilbage til de større Grupper af Kirker inddeelte efter Materialet, finde vi, som tidligere nævnt, de smykkende Enkeltheder navnlig anvendte i det Materiale, som lettest lod sig forarbejde. Tagne under Eet ere saaledes fornemmelig Kirkerne af Kridtsteen, Kalktuf og Tras forsynede med pyntelige Taglister, Baand, flade Piller eller lignende. Dog her maae vi ofte beklage, at det Materiale, som lettest lod sig tildanne, egnede sig mindst til at modstaae Veirligets Indvirkning; det forvittrede eller skallede af, saa at Profilerne efterhaanden tabte deres oprindelige Skarphed. Kirkerne af raa eller kløvet Granit frembyde sædvanlig den største Tarvelighed i Udstyrelsen. Her er ingen særskilt profileret Sokkel, ingen Taglister eller Baand, kun de ujævne Mure med deres Døre og Vinduesaabninger. Hvor disse Sidste ere bevarede i deres oprindelige Skikkelse, finde vi dog gjerne anvendt ret vel tildannede Kilesteen af blødere Steenarter, saaledes f. Ex. ved Kirken

¹⁾ See Afbildningen i Trap's »Statistisk topografisk Beskrivelse af Danmark«.

²⁾ See »Danske Mindesmærker«, 5te Hefte.

i Selsø. Selv Bjernede Kirke med sine nogenlunde tilhugne Granitqvadre fik sine Vinduer omgivne med saadanne Indfatninger af Kalktuf. Betragte vi derimod de jydske Kirker af regelmæssig tildannede Granitqvadre, maae vi indrømme, at man ofte derimellem finder Enkeltheder, der fortjene at være langt mere kjendte og bedre bevarede, end Tilfældet er. Dersom man imidlertid ubetinget vilde drage Slutninger med Hensyn til den forskjellige Alder af disse Kirker, idet man gik ud fra de simple eller rigere Enkeltheder, og saaledes antog, at de simpleste vare de ældste, vilde man ofte komme til modstridende og feilagtige Resultater. Paa lignende Maade vil man ofte tage Feil ved at troe, at den slettest byggede og meest brøstfældige Deel af Kirken skulde være den ældste, det vil tværtimod ofte vise sig, at man i senere Tid har bygget baade mindre omhyggeligt og af slettere Materiale. Mærkeligt er det at see, at vi ei sjelden i en jydsk Granitkirke finde særdeles megen Omhu anvendt paa en eller anden Enkelthed, f. Ex. den profilerede Sokkel, medens vi, hvis vi have ventet til denne at finde et Par tilsvarende rigt prydede Portaler, maaske blive meget skuffede, idet disse, som kun bestaae af regelmæssig tildannede store aflange Karmstene med en lignende Overligger, neppe kunne fortjene dette Navn. Saaledes lader f. Ex. den ret smukt udhugne Sokkel paa Haslund Kirke ved Randers vente noget heelt Andet af Portalerne, som ere dannede paa den her nævnte ganske simple Maade. Det omvendte Forhold finder Sted ved den gamle mærkelige Ølst Kirke, som ligger tæt derved. Her have vi en Sokkel, der foroven slet ikke har andet Profil end en Skraakant; (en saadan Skraakant forekommer jævnlig paa Granitkirkerne i Jylland fra det 12te og 13de Aarh.) men til denne simple Sokkel svare møisommelig udhugne Portaler, hvis Karmsteen ere forsynede med smekke Soiler paa Hjørnerne, hvilke endogsaa paa det sydlige Portal fortsættes ovenover de som Muurkrands formede Hovedstykker, og danne eiendommelige Slyngninger paa Overliggeren. Langt præg-

tigere fremtræde Portalerne i Sal Kirke ved Skive samt navnlig i Aalum og Bjerregrav Kirker ved Randers. De her Nævnte maae i alle Tilfælde regnes blandt Jyllands rigest udstyrede Granitkirker. Soklen er bleven dobbelt, det vil sige, den bestaaer af to Dele, af hvilke den øverste har sin Kant prydet med en Huuliste og Pude, og den underste har den sædvanlige Skraakant. Saadanne dobbelte Sokler ere just ei sjeldne, men findes dog navnlig paa de større Granitkirker. Det sydlige Portal i Sal Kirke har paa hver Side 2 Søiler, der bære mægtige Buer af tildannede Kilesteen; men hvis Overligger er ganske simpel uden nogensomhelst Prydelse. Søilernes Fodstykker ere forsynede med Bladornamenter paa Hjørnene, hvilket ofte er Tilfældet med de til denne Gruppe hørende Kirker. Det ligeoverfor værende nordlige Portal er omtrent som det sydlige, dog at der kun findes een Søjle paa hver Side. Kirken har en smukt profileret og vel bevaret Tagliste paa Chorrundingen. De oprindelige Vinduer tyde ved deres Størrelse og temmelig langstrakte Form hen paa en Tid, da Rundbuestilen havde naaet en større Udvikling. Kirken i Sal er betydelig høiere og bredere, end Tilfældet pleier at være; dens Forhold ere meget smukke, og da tillige Arbeidet er omhyggeligt, vil den kunne nævnes som et værdigt Mønster for en jydsk Granitkirke. I Aalum er Portalet endnu mere storartet. Her finde vi 3 Søiler paa hver Side, samt Overliggeren prydet med udhugne Figurer. Hovedfiguren er Jomfru Maria med Barnet. Paa den venstre Side sees de 3 Konger frembærende deres Gaver, medens den høire synes at forestille Reisen til Ægypten. Saadanne Udsmykninger af Overliggeren forekomme iøvrigt temmelig ofte, og ere da sædvanlig bibelske Fremstillinger eller fabelagtige Dyreskikkelser, liig de tidligere omtalte paa Døbefonterne. For Betragtningen af Portalernes Betydning turde det være værdt paa dette Sted at dvæle et Øieblik ved Bjerring Kirke ved Viborg. Denne ligger tæt ved en temmelig høj og steil Skrænt, og hele Byen Nord for Samme. Just her var det naturligt at give Kirken sin Hovedindgang fra Nord, tværtimod den sædvanlige Regel,

der gav Sydsiden Fortrinnet. Det nordlige Portal er virkelig ogsaa langt rigere udstyret end det sydlige, og har paa hver Side 2 fritstaaende Søiler og 1 Halvsøile samt Overliggeren forsynet med et Par udhugne Griffen, medens dette kun har 2 Halvsøiler paa hver Side og Overliggeren ganske glat. Ogsaa i anden Henseende er Bjerring Kirke mærkelig. De to Portaler have nemlig ført ind til et særegent Rum, afdeelt fra det egentlige Langhuus ved en Skillemuur, der gjenembrydes af en meget stor Rundbue som en Chorbue. Dette Rum synes at have tjent til en Art Forhal i Kirkens vestlige Ende; men Murene i denne Deel af Kirken ere saa meget tykkere, og det hele Anlæg saaledes, at det bringer Tanken hen paa, at vi mulig her have et Exempel paa en jydsk Granitkirke, hvis vestlige Ende oprindelig — og allerede i Rundbuetiden — har baaret et Taarn. Noget Lignende finde vi at være Tilfælde i Tirsted Kirke paa Lolland og Glenstrup ved Hobro. Her have vi nemlig et Par Kirker, der sikkert synes at have deres enkelte Taarne opførte samtidig med de oprindelige Kirker. Undertiden findes Karmstenene ligesom Overliggerne forsynede med Figurer, saaledes f. Ex. i Grønbæk Kirke mellem Viborg og Silkeborg, ja selv rundt omkring paa Qvaderstenene kunne vi jævnlig see Menneskehoveder eller Dyreskikkelser, hvis Betydning man ei kan forklare sig. Ganske undtagelsesviis kan man finde et lille Portal anbragt paa Choret, hvilket da maa have tjent til Indgang for Geistligheden. Ved det førnævnte Portal i Bjerregrav, som i sine Forhold maaske er det smukkeste i Jylland i sin Art, finde vi ligesom i Sal forskellige Prydelser af Bladformer eller lignende paa Søilerne, ligeledes er Overliggeren i Bjerregrav en ganske glathuggen Steen. Denne Kirke afgiver et godt Exempel paa, hvad der er sagt om Portalernes forskellige Udstyrelse. Ligeoverfor Mændenes store og prægtige Portal, bestaaer Qvindernes kun af ganske simple Karmsteen, hvis Hjørner ere forsynede med en svagt udpræget Halvsøile. Særskilt Tagliste forekommer sjelden paa Granitkirkerne eller da ial-

fald kun paa Choret og Chorrundingen; men Undtagelser fra Reglen findes ogsaa, og her skal anføres, at Taglisten paa den sidstnævnte Kirke endogsaa fortsætter sig om kring hele Langhuset. Som Exempel paa riig Udsmykning af Chorrundingen kan fremhæves den ovennævnte Kirke i Grønbæk. Her er denne Deel af Kirken ved fritstaaende Søiler med mellemliggende Buer deelt i 5 Felter, af hvilke det midterste og de yderste paa Siderne ere forsynede med Vinduer, hvis omløbende Led, bestaaende af Huullister og Rundstave, særlig udmærke dem. Chorets Vinduer have samme Profil, Langhusets derimod ikke. Søilerne, der ere tynde og smekke, have Hovedstykker med skraat afskaarne Hjørner, ligesom de tærningformede Fodstykker have Hjørnene afrundede. Forskjellige Udsmykninger af slige Hoved- og Fodstykker forekomme ofte, saaledes ere de sidstnævnte her prydede med smaa udhugne Søiler og Buer. Af Granitkirkernes Enkeltheder staae endnu Chorbuens Muurkrandse tilbage at omtale. Disse kunne være ganske simple, og bestaae da blot af en Plade med nedenunder værende Skraakant; men deres øverste Deel bliver ofte meget bred, og afgiver Plads for Prydelser af Blade i smukke Slyngninger eller Dyr, medens Skraakanten forandres til et, af flere Led sammensat, Profil. Chorbuens Aabning findes ogsaa undertiden forsynet med en særegen Sokkel.

Betragte vi nu den anden store Hovedgruppe, Muursteenskirkerne, finde vi disse i Almindelighed tarvelig udstyrede, maaske næsten endnu tarveligere end Granitkirkerne fra samme Tid. Vi træffe lignende smaa rundbuede Vinduer med deres Stik af Muursteen; men egentlige Portaler forekomme kun undtagelsesviis, og det Sædvanlige er en ganske simpel rundbuet Døraabning. Særskilt Sokkel findes her sjelden, og er der virkelig en saadan, ender den sædvanlig foroven blot med en Skraakant. Er Kirken prydet med flade Piller paa Hjørnerne, eller dens Ydersider desuden ved saadanne deelte i Felter, udgaae Pillerne fra Soklen saaledes, at begges Forsider falde sammen. Som Exempel herpaa kan anføres

den førnævnte mærkelige Kirke i Uvelse. Her gjælder, hvad nylig er sagt, dog navnlig om Chor og Chorrunding. Disse Dele af Kirken have en, af Rundbuer bestaaende, Tagliste. Paa Choret udgaae Buerne fra flade Piller, hvorimod de paa Chorrundingen ende i slanke Halvsøiler, som udgaae fra Soklens øverste Kant. Langhuset har en endnu rigere Tagliste, hvis Buer bæres af smaa Søiler, saaledes fordeelte, at en Enkeltsoile veksler med en Dobbeltsoile. Endnu prægtigere Enkeltheder finde vi i den anden af vore Kirker med Tvillingtaarne, nemlig Fjennesløvlille; dog maa det erindres, at denne Kirke oprindelig ikke henhører til Muursteenskirkerne¹⁾; men at en, formodentlig i det 12te Aarhundredes sidste Halvdeel foretagen, Udsmykning af Kirken foranlediger, at den kan nævnes paa dette Sted. Paa lignende Maade som Pillerne i Tveie Meerløse Kirke danne et Par mægtige Søiler af huggen Granit her Grundlaget for den ovenover værende Tribune, hvis Muur gjennembrydes af Aabninger ind mod Kirkens Langhuus. De herværende smaa Søiler, der atter dele hver Aabning, ere med deres rige Hovedstykker af brændt og glaceret Leer noget af det smukkeste Arbeide, som Middelalderen har levnet os. Dog slige Prydelser ere som sagt i de ældre Muursteenskirker en Sjældenhed, da de her forudsætte Brugen af Formsteen. Her maa dog nævnes en lille Underafdeling af Muursteenskirkerne, der har meget smukke Enkeltheder, og som navnlig findes paa Lolland og Falster. Paa lignende Maade forholder det sig med Kirkerne af Kridtsteen og Kalktuf. Disses Ydersider ere oftere, end Tilfældet er ved Muursteenskirkerne, inddeelte i Felter ved flade Piller. Hvert Felt har sine Rundbuer, som danne Taglisten, og symmetrisk i hine sidde Vinduerne med deres Kilesteen anbragte. Forekommer Chorrunding, findes den sædvanlig ligeledes prydet, som f. Ex. paa Slaglille Kirke ved Sorø, der er bygget af Kalktuf og Kridtsteen, eller Nørre-Jernløse Kirke ved Holbæk, der alene er bygget af førstnævnte Materiale.

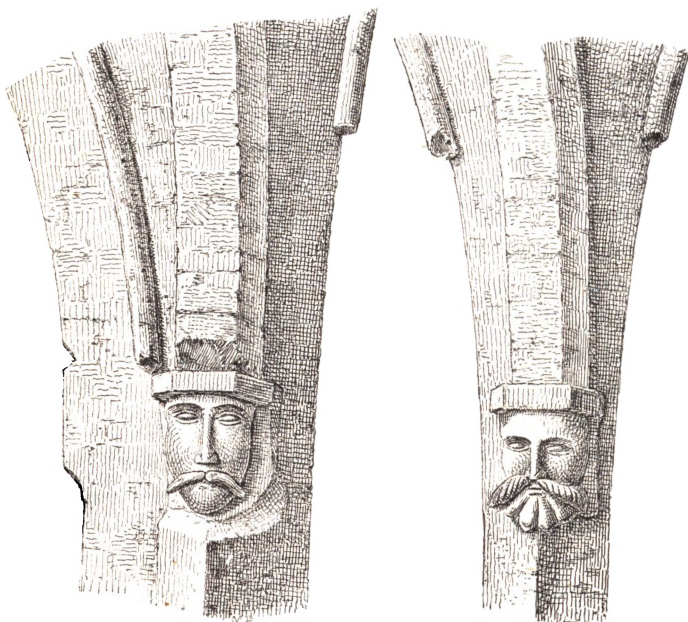
¹⁾ See Prof. Høyen's »Om gamle Forandringer i nogle af vore Landsbykirker« i Steenstrups »Dansk Maanedskrift«, 4de Bind.

Chorets Ydermuur af denne Kirke har paa hver Side af Chor-rundingen, umiddelbart ovenover Jorden, en Nische, der synes at have tjent til deri at indsætte et Helgenbillede, skjøndt Stedet, hvorpaa Nischerne ere anbragte, kan lade Tvivl, om dette har været deres Anvendelse. En lignende, men meget mindre, Nische findes ovenover Indgangen til Slaglille Kirke, og her kan vel neppe være forskellige Meninger om dens Betydning. Overhovedet var det ikke sjelden at anbringe Helgenbilleder udenpaa Kirkerne. De stilledes da sædvanlig i et Par Alens Høide over Jorden paa en fremspringende Steen, der tjente til Consol. Udentvivl have saaledes de fremspringende Granitqvadre paa Vreilev Klosterkirke i Vendsyssel havt den her omtalte Anvendelse. Som Exempel paa en rigere indre Udsmykning af en Kalktufkirke kan anføres Sonnerup mellem Holbæk og Roeskilde. Denne Kirke, der oprindelig maa have været smuk i sine Forhold, har sin Chorbue baaren af et Par smaa Søiler med ovenover værende Muurkrands, samt Vinduesaabningernes indvendige Hjørner prydede med lignende Søiler. Hvad imidlertid maa have været det Smukkeste, er et Par tvedeelte Vinduer, der have været anbragte i Langhusets østlige Slutningsmuur tæt under det flade Bjælkeloft. Disse Vinduer deles ved smuktformede Søiler, hvis Fodstykker desværre skjules af de senere indbyggede Hvælvinger, ligesom de udvendig fra ikke komme tilsyné paa Grund af en, udenom den gamle brøstfældige Kalktufmuur opført, Skal af røde Muursteen. En Muurkrands, hvis Led af Ælde ere blevne temmelig sløve, løber hen ad Langhusets østlige Gavlmuur, og bærer de Rundbuer, der foroven afslutte ethvert af de beskrevne tvedeelte Vinduer.

Henimod Middelalderens Slutning og Reformationstiden skeete der store Forandringer med de fleste af vore gamle Landsbykirker fra Rundbuetiden. Taarne og Vaabenhuse bleve tilbyggede; desuden udvidedes ikke sjelden Langhuset enten efter Længden eller ved Sideskibe. Hvad dog allermeest forandrede Kirkernes Udseende, var Hvælvingernes

Indbyggelse. Kun ved meget faa Kirker fra Rundbuetiden ere disse oprindelige. Herom vil man let kunne overtøye sig ved at undersøge, hvorvidt Hvælvingernes Piller ere murede i Forbinding med Ydermurene. Ofte vil man strax alene af det forskjellige Materiale kunne slutte sig til Hvælvingernes yngre Alder, ligesom disses senere Indbyggelse er Skyld i den uregelmæssige Fordeling af Vinduerne, der kun altfor ofte mispryder vore Kirker. Man nøiedes nu ikke længer med de meget smaa oprindelige Vinduer; nyere og større bleve indsatte i de gamles Plads; men just den Omstændighed, at man undslog sig ved at bryde Vinduesaabninger paa heelt nye Steder, foranledigede den Mangel paa Regelmæssighed, som nu fremkom. Hvor de oprindelige Vinduer sade meget høit, bleve de imidlertid afskaarne ved Hvælvingernes Skjoldbuer, og de nyere Vinduer maatte saaledes anbringes lavere end de gamle. Den runde Bue gav kun gradviis Plads for sin Efterfølger, Spidsbuen. I Overgangsstilen tilspidsedes Rundbuen lidt, og blev efterhaanden slankere og smukkere indtil den Tid, da Gothiken stod paa sit høieste Trin her i Landet. Derpaa udartede Buen atter, saa vi hen imod Slutningen af sidstnævnte Periode, som regnes til Midten af det 16de Aarh., finde den flade og den saakaldte fortrykte Bue, der er dannet om 3 Midtpunkter, medens Spidsbuen kun har 2 saadanne. Som Exempel paa tidlig indbyggede Hvælvinger kunne de i Herstedvester Kirke ved Kjøbenhavn fremhæves. Her er den runde Bue overalt gjennemgaaende. Enhver af de brede Buer, der adskille Hvælvingerne fra hinanden, har sin Pille deelt i 2 Halvsoiler, hvis Hovedstykker ere skraat afskaarne, og Hvælvingsribberne bæres af Dvergsøiler i Hjørnerne. Ikke sjelden udgaae Ribberne fra en lille Kragsteen i Form af et udhugget Menneskehoved, som sædvanlig er dannet af Kridtsteen og ofte malet; saaledes blandt andre Steder i Kirke-Værløse Kirke i det nordlige Sjælland. Hvælvingerne have ogsaa jævnlig været prydede med Malerier, fremstillede Maria med Jesusbarnet, Helgene og lignende, ligesom man

anbragte Prydelser paa Ribberne og malede en Roset øverst i disses Sammenskjæringspunkt. Disse Billeder ere imidlertid kun udførte paa tør Kalk, og spores der sædvanlig i Udførelsen en Tilbagegang i denne Green af Kunsten. Hvad selve Hvælvingernes Bygning angaaer, maa man ofte undre sig over den Uregelmæssighed, der her har gjort sig gjældende, og lader formode, at de benyttede Redskaber have

Kragsteen i Kirke-Værløse Kirke.

været meget mangelfulde. Ofte skyder den ene Hvælvingsskappe langt høiere op end den anden, eller Rummet, som Hvælvingen overspænder, er hverken kvadratisk eller rektangulært, men tilspidset mod een af Ydermurene. At disse oprindelig ikke vare beregnede paa at bære Hvælvingernes Tryk, var en Ulempe, hvorpaa man raadede Bod ved at anbringe Bjælker, der tjente som Ankere, fra Muur til Muur, og som endnu den Dag i Dag sædvanlig ere til megen

Mispryd. Det Samme er Tilfældet med de Stræbepiller (Contraforcer), man byggede for at forstærke Ydermurene, der sædvanlig vare opførte af en ydre og indre Skal, kun forbundne med hinanden ved tildeels løst nedkastede mindre Rullesteen overgydede med Kalk, og som derfor jævnlig gjorde saadanne yderligere Forsigtighedsregler fuldkommen nødvendige, om end paa Skjønhedens Bekostning. Af det Foregaaende vil det sees, at Hvælvingernes Opførelse var for mange Kirker det Tidspunkt, der ganske forrykkede og forvanskede de gamle oprindelige Former, og skjøndt Meningen blandt Folk sædvanlig er afgjort til Gunst for Hvælvingerne, maa det vist indrømmes, at disse, naar Talen er om de ældste Kirkebygninger, ofte ere langt fra paa deres Plads. Chorbuen skulde nu ogsaa forandres for at svare til Hvælvingernes Spidsbuer, saafremt dens Materiale ikke gjorde Vanskelighederne ved dens Udvidelse altfor store, og ofte tilmuredes Nordsidens gamle Vinduer samtidig med, at de større og nyere indsattes i Sydsiden. Paa sidstnævnte Sted opførtes Vaabenhuset foran den oprindelige Indgang, der vedblev at benyttes. Af denne Omstændighed vil det ogsaa sees, at det sydlige Portal blev betragtet som Hovedindgangen. Hermed være det ingenlunde sagt, at Vaabenhuset altid byggedes paa Sydsiden; men ved det langt overveiende Antal Kirker er denne dets Plads, og hvor det Modsatte er Tilfældet, vil man næsten altid kunne paavise, at de stedfindende Forhold kun have paabudt det saaledes¹⁾. At Vaabenhuset byggedes paa Nordsiden, hvor f. Ex. hele Byen laae Nord for Kirken, var ikke mere end rimeligt. Dette forsynedes med et fladt Bjælkelag, ved hvis Anbringelse man tog lidet eller intet Hensyn til Portalet, hvis øverste og sædvanlig mærkeligste Deel nu ofte blev afskaaren ved Bjælkerne, saa det ikke kunde sees i Vaabenhuset i sin hele Størrelse. At sidstnævnte Deel af Kirken tilligemed Taarnene opførtes i Spidsbuestiil vil strax forstaaes af Tiden, paa hvilken disse

¹⁾ Sammenlign med hvad tidligere er sagt om Hovedindgangen paa den nordlige Side af Bjerring Kirke.

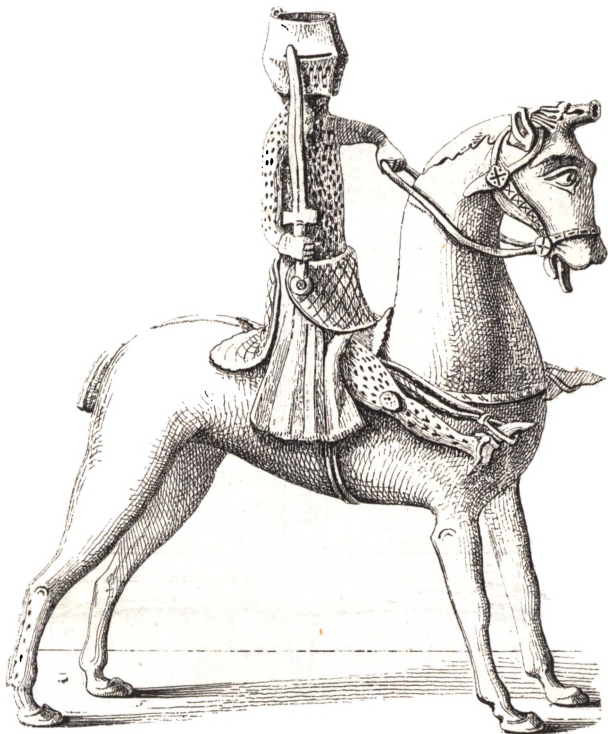
Tilbygninger foretoges. Taarne og Vaabenhuse forsynedes med Kamgavle, sædvanlig vendende i Øst og Vest, som ofte havde rige og smagfulde Prydelser i Form af en Mængde smaa Blindinger (f. Ex. paa Glostrup Kirke ved Kjøbenhavn) og nu tilbyggedes jævnlig Kamme paa Kirkens andre Gavle for at svare til Taarnets og Vaabenusets. Taarnets Plads er ved Langhusets vestlige Ende, dog gives der Undtagelser; men det Samme gjælder tildeels herved, som er sagt om Vaabenusene, at man, hvor Taarnet staaer andre Steder end mod Vest, gjerne vil kunne paavise en eller anden særlig Grund til denne Undtagelse fra Reglen. At man, hvor Brøstfældighed fordrede Istandsættelse eller Ombygning af Kirkens gamle Ydermure, nu ikke længer skaanede disses Prydelser, bestaaende af Taglister eller lignende, er en Selvfølge. Hvad Kirkernes indre Udsmykning angaaer, da udartede Kalkmalerierne, som tidligere nævnt henimod Reformationen. Malerierne i Chorbvælvingen i Lem Kirke ved Randers samt i Gudum Kirke ved Aalborg ere Exempler herpaa. I Lem vil man navnlig have Anledning til at gjøre Sammenligning mellem Chorbuens ældre og Chorbvælvingens yngre Malerier. De Førstnævnte ere smagfulde Planteslyngninger, de Sidste tørre og kjedelige Helgenfigurer. I Gudum har Maleren paa en meget dristig Maade blandt Andet fremstillet Jonas, der udspyes af Hvalfisken, samt Dommedag med Himmerig og Helvede. Samtidig med Kalkmaleriets Forfald lagde Datidens Kunstnere sig mere efter Maling af Altertavler i Oliefarve samt efter Billedskjærerkunsten. Altertavlerne bestode nu ofte af talrige Figurer. Gud Fader, Jomfru Maria med Barnet, Paven eller Kirkens Skytshelgen dannede sædvanlig Hovedfremstillingen i Midtepartiet, og paa Fløiene, der vare til at lukke sammen for dette, saaes Apostle, Kirkefædre eller Helgene. Fløienes Bagside forsynedes desuden med Malerier, saaledes at Altertavlens Udseende, naar Fløiene lukkedes eller aabnedes, kunde forandres efter de forskjellige Fester i Aaret. Ofte var Billedskjærerarbeidet rigt malet og forgyldt og havde Kunstværd. Særlig

Taarn af Glostrup Kirke.

fortjene at nævnes de enkelte tilbageværende Altertavler af drevet Messing og indbefattende talrige Figurer¹⁾.

De jyske Granitkirker ere forholdsviis de, som bedst have modstaaet den Tids uheldige Forandringer. Det er derfor navnlig i disse, at man kommer til et nogenlunde sikkert Resultat med Hensyn til det oprindelige Udseende. For-

Lavatorium af Bronze.

modentlig maa det være de fattigere Forhold i Forbindelse med det haarde Materiale, der gjorde, at man ikke var

¹⁾ Saadanne Altertavler findes i følgende Kirker: Ølst ved Randers, Lisbjerg ved Aarhus, Sal ved Skive og Stadil ved Ringkjøbing. En lignende Altertavle opbevares ogsaa paa det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn; ligesom den i Lisbjerg Kirke for Fremtiden vil faae sin Plads i samme Museum.

Abbedstol fra Esrom Kloster.

meget tilbøielig til her at foretage Forandringer i saa stor en Maalestok som i de fleste andre Dele af Landet. Soklers, Taglisters, Portalers og Vinduesaabningers oprindelige Form er gjerne bevaret her, ligesom Taarnene ere sjeldnere end paa Øerne. Med Indbyggelsen af Hvælvingerne forholder det sig ligeledes. Hvor imidlertid Forandringer foretoges, gjorde man sig ikke den Umage at tildanne Graniten, men brød denne bort og erstattede det Manglende med Muursteen eller andet Materiale. Af det Foregaaende vil det sees, at de forskellige Stilarter ved Middelalderens Slutning befandt sig i en Blanding, der havde en saa meget mere uheldig Indvirkning paa Sandsen for den kirkelige Bygningskunst, som der næsten aldrig fandtes noget Historisk om, hvornaar slige Ombygninger vare skeete, eller hvad der havde foranlediget dem.

Reformationen bragte en ny og voldsom Omvæltning i det Bestaaende. Ethvert Spor af Catholicismen skulde ud-slettes, og Alt, hvad der i Kirkebygningerne kunde minde herom, skulde ødelægges. Helgene havde nu ei længer deres Plads hverken paa Høialtret eller Sidealtrene, Malerierne paa Væggene og Hvælvingerne overkalkedes, ja man gik endogsaa saa vidt, at Portaler, Sokler og Muurkrandse skulde overkalkes og ødelægges, skjøndt man maatte troe, at disse sidste Dele af Kirken for den upartiske Dømmer stillede sig som ganske uskadelige ligeoverfor den nye Lære. Det ovenfor beskrevne, særdeles smukke, Portal i Bjerregrav var ikke alene tilkalket; men Muursteen indmurede mellem Søilerne, saa der ikke var Spor af Portal tilbage, kun et Par skraat indadgaaende, overhvidtede Flader. Ved et Kirkemøde i Bjerregrav for en halv Snees Aar siden blev Portalet fundet og istandsat i sin oprindelige Stil. Undertiden fandt man sig tilfredsstillet ved at overmale Alterbillederne istedetfor heelt at borttage dem, og hist og her har Ødelæggelsen heldigviis forbigaaet et eller andet mærkeligt Minde fra den catholske Tid; om det er skeet af Forglemmelse eller Ligegyldighed, kan vel ei af-

gjøres. At Altertavler eller andet Inventarium flyttedes fra een Kirke til en anden, skeete ikke saa sjelden, navnlig naar Talen var om at benytte Noget fra nedlagte Kirker. Dette maa tjene til Forklaring for de besynderlige Sammenstillinger, vi ofte kunne finde i vore Kirker. Renaissancetiden forsynede de allerfleste Kirker med nye Altertavler, Prædikestole samt Stolestader, og ei sjelden træffe vi Billedskjærerarbeide fra den Tid af særdeles Kunstværd. Det blev nu almindeligt at sætte Aarstal paa Træværket, og have vi derfor heri en Veiledning, der hidtil sædvanlig savnedes. Ligeledes forsynedes Billedskjærerarbeidet med de adelige Familiers Vaabner, som havde bekostet det. Altertavlerne bleve malede, og Indfatningerne udførte i rigt Snitværk. Prædikestolene gaves bibelske Fremstillinger i Maleri eller udskaaet Arbeide, hvilket sidste dog sædvanlig spillede Hovedrollen. Hvad Stolestaderne angaae, da finde vi endnu undtagelsesviis disse i Renaissancetiden prydede med Figurer, der ere dannede efter Overleveringer fra den catholske Tid; saaledes f. Ex. i Tveie-Meerløse og Søstrup Kirker ved Holbæk samt Slotsbjergby Kirke ved Slagelse¹).

Tilbygningerne fortsattes ogsaa i dette Tidsrum, dog finder man ei mange Taarne og Vaabenhuse, som bære Præg af Renaissance. Dette er imidlertid f. Ex. Tilfældet med Taarnene paa Horne og Aalum Kirker, ligesom paa Vindinge Kirke ved Nyborg. Høie Thorstrup Kirke i Sjælland har sit Vaabenhuis opført i samme Stilart. Fra denne Tid skrive sig ogsaa jævnlig de mange Capeller og Sacristier. Disse Tilbygninger ligge som oftest paa Nordsiden, og skjule betydelige Dele af den oprindelige Kirkes Enkeltheder, hvorfor de have en meget uheldig Indvirkning paa Kirkernes Udseende. Undertiden smykkedes Taarnene nu med Spiir, dog er dette langt fra Tilfældet i lige høi Grad i Landets forskjellige Egne. Indretningen af Kirkens Gulv til Begravelser for adelige Slægter eller høie Geistlige hører ogsaa

¹) Om disse sidste Stolestader see »Kirkehist. Saml.» 1ste Bind S. 541.

Stolestader i Meerløse Kirke.

navnlig denne Tid til. Kisterne nedsattes enten lige under Gulvet, eller der byggedes Hvælvinger til at optage dem. Laurberg Kirke ved Randers afgiver Exempel paa, at en saadan underjordisk Hvælving undertiden har været forsynet med et Alter. Mulig denne Ordning i dette Tilfælde gaaer tilbage til den catholske Tid, og at der her er læst Sjælemesser for de Døde. Forholder det sig ikke saa, er Altret vel kun bleven benyttet til, at de Paarørende der kunde forrette deres Andagt. Alterbilledet mangler; men dets Indfatning hidrører kjendelig fra Renaissancetiden. Alterstagerne staae endnu paa det murede Bord, der støder umiddelbart op til Chores østlige Gavlmuur¹⁾.

Talrige udhugne Liigsteen findes endnu fra den Tid, og mange Steder prydes Kirkernes Vægge desuden af de hedengangne Slægters Billeder samt af Tavler, der angive Rækkefølgen af Præsterne efter Reformationen. Undertiden adskilles Capellerne fra selve Kirken ved kunstfærdige, smedede Jernrækværker. I det Hele taget forekommer den Slags Arbejde oftere fra denne Tid, ja er endogsaa anvendt paa Døbefonterne, f. Ex. ved den ret mærkelige Font i Kornerup Kirke ved Roeskilde²⁾. Ei sjelden har man ogsaa borttaget de gamle Steenfonter og ombyttet dem med nye af Snitværk.

I Roccocotiden, der regnes fra Renaissancens Ophør i Midten af det 17de Aarh., og som navnlig blomstrede her i Landet under Christian d. 6te og Frederik d. 5te, fortsattes tildeels lignende Forandringer som de, der vare begyndte i det foregaaende Tidsrum. Roccocoen havde imidlertid sædvanlig en ligesaa uheldig Indflydelse paa vore Landsbykirker, som Renaissance. Undertiden finde vi fra førstnævnte Tidsrum Hvælvingerne eller det flade Loft prydet med Stukkaturarbejde, der imidlertid kun daarligt stemmer

¹⁾ En lignende Ordning skal ifølge Trap's »Statistisk-topographisk Beskrivelse af Danmark« finde Sted i Udbyneder Kirke ved Indløbet til Mariager Fjord; men det er dog maaske mindre rigtigt at give disse underjordiske Hvælvinger Navnet »Kryptkirker«.

²⁾ Det Samme er Tilfældet ved Døbefonten i Frue Kirke i Aarhus.

med Kirkernes oprindelige Stil. Mange af dem forsynedes vel med udskåret Træværk; men kun sjelden har dette virkelig Kunstværd. Fra denne Tid skrive sig sædvanlig de Pulpiture, der ofte mørkne og mispryde i lige høj Grad, samtidig med, at de skjule de oprindelige Former og svække Hovedindtrykket. De udskaarne Liigbaarer, som undertiden endnu findes paa Vaabenhusenes Loft, bære jævnlig Aars-tal, der henviser til Roccocotiden.

De Forandringer, som Kirkerne undergik i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarh., foretoges, uden at kunne henregnes til nogensomhelst Stilart. At en saadan Tid, hvor saa at sige kun Vandalisme og Ødelæggelse vare ved Roret, ligger os saa nær, er meget at beklage, og endnu sørgeligere er det, at de ovennævnte Udtryk den Dag i Dag i dette Oplysningens Aarh. mange Gange maa siges at være fuldkommen berettigede med Hensyn til de Forandringer og »Istandsættelser«, der foretages med vore Landsbykirker, trods Kirkesynsloven, hvis Opgave det er at værne om de danske, kirkelige Mindesmærker.

Vil man nu spørge, hvad bør der da gøres for at op-hjælpe vore Landsbykirkers nuværende sørgelige Tilstand, maa det strax indrømmes, at det i mange Tilfælde er en vanskelig Opgave, der stilles, dobbelt vanskelig, fordi tidligere Tiders Ødelæggelser ei sjelden have været saa stor-artede, at det desværre nu er saa at sige en Umulighed fuldkommen at raade Bod paa dem. I det Følgende skal imidlertid søges efter Evne at angive den Vej, som man rettest bør følge for at naae Maalet. Hovedhensigten med Kirkesynsloven af den 19de Febr. 1861 er som bekjendt at bringe Kirkerne til at opfylde de Betingelser, der med Billighed maa stilles til ethvert værdigt Guds Huus, saavel med Hensyn til selve Gudstjenestens Afholdelse som til Op-hold for Menigheden, og, hvor Leilighed gives, at føre Kirkerne tilbage til deres oprindelige Stil. Den sidste

Deel af Foranførte er just den, hvorimod de fleste Feil begaaes, og derfor ogsaa den, der navnlig her skal omtales.

For at kunne paasee, at Kirkerne ifølge Lovens § 3 istandsættes i deres oprindelige Stil, er det indlysende, at det først og fremmest er nødvendigt, at Kirkesynet selv gjør sig klart, hvorledes denne Stil er. Synet maa gjøre sig Rede for, fra hvilken Tid Kirkens ældste Dele, altsaa Langhuus, Chor og Chorrunding (om saadan findes) omtrentlig skrive sig, det maa nogenlunde kunne bedømme, hvornaar Hvælvingerne ere indbyggede eller afgjøre, om disse mulig ere oprindelige, samt bestemme Tidsalder og Stilart for de senere Tilbygninger, Taarn, Vaabenhuus, Sacristi eller Liigcapeller, kort sagt, danne sig et Billede af Kirken, som den saae ud, da den blev bygget, og af de forskjellige Forandringer, den er undergaaet i Tidernes Løb, samt i hvilken Orden disse ere foretagne. Naar Talen er om at føre Kirkerne tilbage til deres oprindelige Stil, er det selvfølgelig ikke Meningen at ville borttage alle senere Tilbygninger, men kun forsaavidt disse skade Kirkens Udseende, i Forbindelse med at de af Hensyn til Rummelighed kunne undværes. Som tidligere bemærket, var det Indbyggelsen af Hvælvingerne, der ofte i høieste Grad forrykkede den oprindelige Kirkes indre Forhold. Det vil desaarsag altid nu være langt vanskeligere at efterkomme den ovennævnte Paragraph ved saadanne Kirker, hvor Hvælvingerne senere ere indbyggede, end ved dem, der have beholdt det flade Bjælkelag og med dette en Hovedbestanddeel af deres gamle Character. Hvælvingernes Bortfjernelse, hvor disse ikke ere oprindelige, og Gjengivelsen af det flade Bjælkeloft vilde derfor være den fuldstændigste Løsning af Spørgsmaalet ved Kirkerne fra Rundbuetiden; men det vides godt, hvor megen Modstand en saa gennemgribende Foranstaltning vilde finde, navnlig fordi den Mening er tilstede blandt Folk, at et fladt Bjælkeloft aldrig kan være smukt, og at Hvælvingerne i alle Tilfælde ere at foretrække. Man bør vel derfor indskrænke sig til at ønske Hvælvingerne borte, hvor de uomtvistelig gjøre Skade ved at skjule saa-

danne Dele af Kirken, der just give denne sit Værd, samt hvor der ere saa brøstfældige, at de af den Grund rettest bør borttages. Exempelviis maae nævnes Kirkerne med Tvillingtaarne og navnlig Fjennesløvlille. I denne mærkelige gamle Kirke skjule de senere indbyggede Hvælvinger Tribunen, det Smukkeste, Kirken eier, og kun den, der møisommelig vil krybe omkring paa disse mellem Kalk og Snavs, er istand til at danne sig et nogenlunde tydeligt Billede af Kirken med sit Tvillingtaarn og de arkitektoniske Forhold, der netop give den sin store Betydning som Mindesmærke fra Middelalderen. Hvor man istedetfor Hvælvingerne eller det gamle Bjælkeloft indlægger et nyt, bør dette gøres af fuldkantet, vel tilhugget og høvlet Tømmer, der foroven dækkes af Brædder. Med Held kunne Indskudsbrædder anvendes, og ved at forsyne saavel disse som Bjælkerne med Høvle paa Kanterne samt ved andre Prydelser af Træværket kan bødes paa den Eensformighed, som ellers let vil fremkomme. Lovens § 8 siger: »Hvis Kirkens Loft er af Træ, bør det altid males med en passende Oliefarve.« Ordet »passende« kan jo opfattes meget forskjelligt, og afhænger af Synsmænds og Tiendeeiers større eller mindre Skønheds-sands; men vist er det, at den Maling, hvormed slige Lofter almindelig forsynes, langtfra fortjener dette Navn, og at de tværtimod ved deres sædvanlig blaalig hvide eller graa Farve gjøre et alt andet end smukt og livligt Indtryk. Hellere burde man male de ældre Lofter med en smuk lys Egetræs Farve, eller hvis Loftet nyt oplægges, kun overstryge Træværket med en klar Fernis og Lak. Det gjælder her som ved saa mange andre Leiligheder om at benytte dygtige Haandværkere, helst fra Købstæderne; thi Arbeidet af den omtalte Art, som en Landsbymaler udfører, er sædvanlig ikke meget »passende«. Bjælkerne kunne ifølge samme Paragraph fordres beklædte med Brædder. Dette bør da skee, hvor de ere uhøvlede og ei fuldkantede. Hvor nyt Loft lægges over Bjælkerne, kunne de gamle Brædder hensigtsmæssig nagles tværs ovenpaa de nye, idet derved vanskeliggjøres, at Vand

kan trænge ned fra Taget og beskadige Loftet, samt en større Luunhed bevares, ligesom man vistnok ogsaa derved vil opnaae, at Kirken bliver bedre at tale i. Sidstnævnte Paragraph tillader, at Kirkens Loft maa være gibset, og mange Tiendeeiere og Kirkesyn mene, at dette er en særdeles Fordeel; det er imidlertid saa langt fra stemmende med den oprindelige Stil, at det alene af den Grund burde forbydes. Kirken gjøres derved til en almindelig Sal, og den store hvide Loftsfalade i Forbindelse med de hvide Vægge gjøre et eensformigt og kjedeligt Indtryk. Væggene burde helst gives en svag Tone f. Ex. guulagtig eller graalig, hvilket vilde være langt smukkere og bedre for Øiet end den skinnende hvide Farve. Ofte ere Kirkens Mure indvendig saa fugtige, at de blive grønne og skimlede; herpaa kan bedst raades Bod ved at borthugge Kalkpudsen, udlufte godt om Sommeren og derpaa optrække Murene med Cement. Ved samme Leilighed bør man da have Opmærksomheden henvendt paa om mulig at tilveiebringe lige og lodrette Flader istedetfor de sædvanlig ujævne Mure. Ved slige Forandringer maa man lægge Mærke til, om der maaske under Hvidtningen findes Kalkmalerier, og da fremdrage disse, hvor de have noget Værd, eller idetmindste sørge for, at de ikke ødelægges, inden en Sagkyndig har undersøgt dem. Det Samme er Tilfældet med de yngre Malerier paa Hvælvingerne. Ligesom Væggene ere Hvælvingerne næsten uden Undtagelse kalkede hvide. Det vilde hjælpe meget paa den derved fremkomne Eensformighed, naar man rensede Ribberne for Kalkhvidtningen. Disse burde da gjen-gives deres oprindelige Paamaling i Forbindelse med, at Rosetterne, hvor saadanne findes i Hvælvingernes Toppunkter, fremdroges. Hvor Ribberne, Gjordbuerne og Skjoldbuerne ingen oprindelige Udsmykninger have, burde de fuldkommen renses, saa de røde Steen bragtes frem, og Fugerne udsattes. Kan man ikke faae Kalken tilstrækkelig af Stenene, bødes herpaa ved Maling med disses egen Farve. Fremdeles siger § 8: »Er Døbefonten eller et Skulpturarbeide

af haard Steen, bør de ikke forordnes malede, men alene holdte fri for Støv og Smuds, og, hvis Stenens Art gjør det fornødent, overgivne med en klar Fernis, og paa samme Maade forholdes med andre Dele af Bygningen, der ere af tilhuggen Granit, saasom Søiler, Portaler o. s. v. Denne Deel af Loven skeer kun meget sjelden Fyldest. Som tidligere sagt, blev den Slags Arbeide sædvanlig paa Reformationstiden tykt overkalket. De følgende Aarhundreder fortsatte det begyndte Ødelæggelsens Værk, og bestandig blev Kalkskallen ved Hvidtninger tykkere og tykkere. Al denne Kalk bør nu afbankes, saa Kirkens oprindelige Udsmykning kan komme til sin Ret. Undertiden er dette allerede skeet; men sjelden er det gjort tilfredsstillende, idet Søiler, Sokler, Muurkrandse o. s. v. endnu bære Spor af Overkalkningen. Den almindelige Maade at rense sligt udhugget Arbeide paa er, efter den første grovere Borthugning af Kalken, at overgyde med fortyndet Saltsyre og gnide haardt med en Staaltraadsbørste. Hvor dette ei er tilstrækkeligt, maa Steenhuggeren omhyggelig efterhugge Alt, og paa den Maade fuldkommen gjengive de nævnte Prydelser deres oprindelige Character. Dette Sidste gjælder ogsaa om Chorbuen. I de jyske Granitkirker er denne sædvanlig dannet af smukt tilhugne Kilesteen. Disse burde renses, paany afhugges, og Fugerne udsættes med Kalk eller Cement, saa man saa hver enkelt Steen og disses indbyrdes Forbinding. Stikket ud mod Langhuset og Choret burde ligeledes renses og vilde da staae som en smuk Omfatning for selve Chorbuen. Døbefonterne ere som oftest endnu, trods Loven, forsynede med Overkalkning eller malede med Oliefarve i brogede og meningsløse Mønstre¹⁾. At en dygtig Steen-

¹⁾ Som Exempel paa sliig Maling kan anføres den tidligere beskrevne Døbefont i Eising Kirke; maaske een af de mærkeligste i Jylland. Man skulde ei troe det muligt, at en saadan Smagløshed kunde finde Sted endnu næsten 5 Aar, efterat Kirkesynsloven er udkommen; men da Meddeleren i Efteraaret 1865 besøgte Kirken, fandtes dens Døbefont malet ganske som en Kakkelovnsplads.

huggers Hammer ogsaa her vilde gjøre god Gavn, er indlysende. Døbefonten staaer sædvanlig i Choret eller under selve Chorbuen. Ofte er her kun meget snæver Plads, og det turde være værdt at overveie i saa Tilfælde, om man ikke skulde kunne finde et andet og bedre Sted til den. Her skal henvises til »Udtog af Peder Plades Visitatsbog« i »Kirkehist. Saml.« 2det Bind, S. 563. I den anførte Bog berettes, at Døbefontens Plads kort efter Reformationen var »neden i Kirken«, det vil sige i Kirkens vestlige Ende. Det synes ogsaa, at der er noget Berettiget og Smukt i den Tanke, at Daaben, ved hvilken vi indlemmes i Christi Kirke, skulde være det Første, vort Øie mødte ved vor Indtrædelse. Døbefonten findes virkelig ogsaa undertiden endnu staaende i Kirkens vestlige Ende, saaledes f. Ex. i Tveie-Meerløse Kirke. Med Hensyn til selve Døbefadet siger Lovens § 6: »Paa Døbefonten skal være et særskilt Døbefad af Sølv eller Messing eller af andet, af Synet godkjendt, Materiale og af en i Forhold til Døbefonten passende Størrelse.« Hertil kan anbefales det smukke Arbeide, der leveres fra den galvanoplastiske Fabrik i Kjøbenhavn, og som vil kunne have forholdsvis billigt. Samme Sted, som nylig anført i ovennævnte Visitatsbog, siges, at Prædikestolen skal være opbygget til den søndre Side af Kirken. Dette er i de allerfleste Kirker endnu Tilfældet, og har jo ved den lange Tid erhvervet et Slags Hævd, dog er der vist ingen Grund til at lægge videre Vægt derpaa, naar Forholdene i Kirken ønskeliggjøre, at man vælger en anden Plads. Hvad det øvrige Inventarium angaaer, fortjener det at fremhæves, at den allerstørste Deel af Altertavlerne i vore Landsbykirker ere af en saadan Beskaffenhed, at de snarere vække Forargelse, end tjene til Opbyggelse, og at de af den Grund burde ombyttes med nye, der svarede til Hensigten. For at opnaae dette, er det imidlertid nødvendigt at overdrage Arbeidet til dygtige Kunstnere, istedetfor som sædvanlig, ledet af en slet anvendt Sparsommelighed, at hen-

vende sig til en Landsbymaler, der kan lidt mere end stryge Dørre. At det er nødvendigt for at bringe et smukt Hele ud af Altret at have en Tegning til Indfatningen, udført i den Stil, som hvert enkelt Tilfælde paabyder, og hvorefter Arbeidet kan gøres, er en Selvfølge. Af Vigtighed er det ogsaa, hvilken Farve man giver den Muur, mod hvilken Altertavlen skal staae, og i denne Henseende er ei altid det heldigste Valg truffet. Ved Ombygning af Alterbordene maa man være opmærksom paa mulig indmurede Reliquie-gjemmer. I Begyndelsen af § 7 siges: »Gulvet maa ikke være af Leer eller af Kampesteen, men af Brædder, Steen- eller Muurfliser, eller heelbrændte gule eller røde Muursteen eller af et andet af Synet godkjendt Materiale» o. s. v., samt senere: »Naar Gulvet i Stolene ei er Brædder, forsynes det efter Synets nærmere Bestemmelse med Maatter eller Træskamler.» Denne Fordring skeer ligeledes sjelden Fyldest. Vore Kirker ere den største Deel af Aaret saa kolde, at man let udsætter sig for Forkjølelse ved at sidde i dem en Times Tid eller længer, og endnu værre stiller det sig, naar ikke er gjort, hvad der kan gøres for at raade Bod paa denne Mangel. Gulvet i Stolene burde altid være af Brædder, der anbragtes med Lufttræk underneden for at forhindre Svamp. Desuagtet vilde Maatter slet ikke kunne kaldes overflødige. Hvad det øvrige Gulv i Kirken angaaer, er det ikke tilraadeligt at lægge dette af Brædder, da det i en Landsbykirke næsten er en Umulighed at holde det reent. Man bør derimod vælge Muursteen paa Høikant eller endnu hellere de nu brugelige brændte Leerfliser, der haves i forskjellige Former og Farver, og hvoraf man kan danne et Mønster. Sidstnævnte Paragraph siger fremdes: »Hvor et Pulpitur ei er fornødent paa Grund af Menighedens Størrelse, kan det forlanges borttaget, naar det er til Mispryd i Kirken eller hindrer Lysningen.» Denne Bestemmelse burde ogsaa ofte overholdes langt strængere, end Tilfældet er, navnlig kunde der være god Anledning for mange Tiendeieiere til at overveie, om de ikke frivillig

burde give Afkald paa disse Pulpiturer, der næsten altid gjøre mere Skade end Gavn, og ofte ville kunne ombyttes med vel indrettede Stole paa Gulvet. Endvidere foreskriver § 7, hvorledes selve Stolestaderne skulle være indrettede; men der tales her kun om Rygstødets Høide og ikke om Bænkenes Brede. At denne Sidste har fuldt saa megen Betydning, hvor man skal have et bekvemt Sæde, er indlysende, og det vilde derfor have været ønskeligt, at Loven ligesaavel gav Veiledning i saa Henseende. Vist er det, at man kan undertiden i Landsbykirker overvære Guds-tjenesten siddende paa et Brædt, der er saa smalt, at man har meget ondt ved at holde sig fast. Hvor nye Stolestader anskaffes, vil det være rettest at gjøre disse som fritstaaende Bænke og udelade Dørene, der nu, da Stolene ere fælles, aldeles ikke ere til nogen Nytte. Herved vilde Uorden ofte forhindres, ligesom den Omstændighed, at Bænkene da kunne lade sig gjøre billigere, ogsaa kan tale for deres Anskaffelse. Den sidstnævnte Paragraph siger fremdeles: »Er Kirken ikke tilstrækkelig lys, bør der anbringes flere eller større Vinduer, eller deres Plads forandres, forsaavidt skee kan uden utilbørligen at svække Kirkens Soliditet. Ved at foreskrive Vinduernes Form, Materiale og Størrelse bør Synet ikke undlade at tage Hensyn til Kirkens oprindelige Stil.» Denne Bestemmelse i Loven er maaske den, der mindst af alle bliver overholdt, som den burde. Synet er i Almindelighed ikke istand til at bedømme Kirkens Stil, og indlader sig derfor nødig paa at give Forskrifter med Hensyn til de nye Vinduers Form. I det Høieste gjøres maaske den Bemærkning, at Vinduerne skulle være noget større end de gamle for at give rigeligere Lys, at de skulle være af Støbejern o. s. v. Men saadanne Bemærkninger, der ere holdte ganske i Almindelighed, ere langt fra tilstrækkelige. Synet burde, som Kirkesynsloven ogsaa forudsætter, være istand til at give Veiledning med Hensyn til Vinduernes Form, Materiale og Størrelse, saaledes, at en saa betydelig Forandring som Indsættelsen af nye Vinduer i Kirken virke-

lig blev til Forskjønnelse og foretoges i Overeensstemmelse med Kirkens oprindelige Stiil. Dette er saa langt fra at være Tilfældet. Sædvanlig afhænger det aldeles af vedkommende Tiendeeiers større eller mindre Skjønhedssands, hvorledes den nævnte Istandsættelse bliver udført; men som oftest er desværre Hovedtanken deri at slippe saa nemt og for saa godt Kjøb, som mulig. Man lader da gjerne den billigste Landsbysnedker tage Maal til Kirkens nye Vinduer, og da denne Mand selvfølgelig ikke har Kjendskab til Kirkens Stiil, og Kirkeværgerne Intet gjøre for at skaffe ham den nødvendige, sagkyndige Veiledning, er det naturligt, at Udfaldet ingeniunde bliver, som det burde være. Siden man i de senere Aar er begyndt at sætte støbte Jernvinduer ind i Kirkerne, pleie Jernstøberne sædvanlig at have nogle rundbuede og spidsbuede Vinduer paa Lager, og Tiendeeieren kan her vælge dem, der passer sig bedst, eller maaske rettere mindst daarligt, for Kirken. Ofte vil man imidlertid herved see den fuldkomneste Ukyndighed lagt for Dagen, idet Vinduerne ifølge Kirkens Stiil burde være rundbuede, hvor de ere spidsbuede, og omvendt. Meddeieren har endogsaa seet Exempel paa, at Tiendeeieren har indsat støbte Jernvinduer, der oprindelig vare bestemte for en Stald eller Maskinbygning, og skjøndt disse Vinduer vare saa langt fra at stemme med nogensomhelst hidtil kjendt Stiilart i vore Kirker, ere de blevne tagne for gyldige af Kirkesynet, ja Menigheden glædede sig, hvor utroligt det end lyder, til, at Kirken, som man meente, ad Aare skulde gives Staldvinduer overalt. Hvor Forholdene tilstede det, og Tiendeeieren vil anvende lidt paa sin Kirkes Udsmykning, bør de nye Vinduer helst gjøres af Jernstænger med smaa blyndfattede Ruder. Herved vil man nærme sig saa meget som mulig til den oprindelige Stiil, og paa een Gang kunne udføre Arbeidet smukt og solidt. Hvad angaaer selve Vinduernes Indfatninger, da skulle disse, som det tydelig nok siges i Loven, gjøres af samme Materiale som den øvrige Kirke. Paa de jydskke Qvadersteenskirker

vil der som oftest endnu findes nogle af de oprindelige Vinduer tilmurede, og disse kunne da tages til Mønster med Hensyn til Formen. De nærmest Vinduet værende Steen have en skraat indadgaaende Flade, og Vinduets Rundbue er sædvanlig udhuggen i een stor Overligger. Selve Vinduet sættes paa en Solbænksteen, der gives et Par Tommers Fremspring for den øvrige Muur. Glasfladen bør omtrent lægges 9" tilbage for Ydermurens udvendige Flade, og indadtil mod Kirken skulle Vinduets Sider ligeledes have temmelig stærke Skraaninger for at give rigeligt Lys. Blandt mange undersøgte jyske Granitkirker har Meddeleren imidlertid hidtil kun fundet en Eneste, hvor man har gjort sig den Uleilighed at indsætte de nye Vinduer med Indfatninger af tilhuggen Granit, idet man derved fulgte den oprindelige Stil. I alle de andre Tilfælde indfikkedes som hidtil omkring Vinduerne Muursteen i Granitten, og kalkedes det senere Tilsatte over for at skjule det forskjelligartede Materiale, ja Smagløsheden er endogsaa gaaet saa vidt, at man i de seneste Aar har overkalket hele Kirker, der ere byggede af tilhugne Granitquadre, med Cement. Kirkesynsloven lider paa flere Steder af en forunderlig Uklarhed, idet een Paragraph synes at ophæve en foregaaende; men man skulde troe det i § 7 sidstnævnte Sted saa klart, at der her ikke kunde være Tvivl om, hvad Synet var i sin gode Ret til at fordre. At man ved den udvendige Istandsættelse af en Granitkirke kun maatte bruge Granit og ved en Muursteenskirke, Muursteen, synes at ligge i Lovens Ord; men at hverken Kirkesyn eller Tiendeeier hidtil har udtydet det saaledes, er altfor vist. Hvad Stilen angaaer, da have vi i det Foregaaende seet, at den runde Bue oprindelig spillede Hovedrollen i vore Kirkebygninger; i de fleste Tilfælde bliver det derfor ogsaa den, vi maae søge igjen at komme tilbage til. Hvor Kirkerne fra Rundbuetiden have bevaret deres flade Bjælkeloft, er det indlysende, at der ei kan være Tale om Andet end at indsætte rundbuede Vinduer i Kirkens oprindelige Dele, Langhuus og Chor. Vanskeligere stiller det

sig, naar vi skulle indsætte nye Vinduer i en Kirke fra Rundbuetiden, der senere er bleven forsynet med spidsbuede Hvælvinger. Som før sagt, er ved Hvælvingernes Indbyggelse begaaet en Feil, som saa at sige ei lader sig afhjælpe, og man tvinges derved til at begaae en ny, idet man nu maa tilveiebringe Ueensartethed og gjøre Galt, hvorledes man end gjør. Ved de af vore Muursteenskirker, der, skjøndt fra Rundbuetiden, i Aarhundredernes Løb have ved Hvælvingers Opførelse, Vinduers Forandring og Ombygninger i større eller mindre Grad fuldkommen tabt deres oprindelige Stiil, kan det vistnok forsvares, ja er maaske endog det Retteste, ganske at forlade Rundbuestilen og gennemføre Spidsbuestilen, idet man gjør Hvælvingerne en nødtvungen Indrømmelse. Hvor derimod, som i de jyske Qvadersteens Kirker, Spidsbuen endnu langt fra kan siges at have fortrængt Rundbuen, hvor Portaler, Vinduer og Chorbuer samt andre Enkeltheder endnu fuldkommen have beholdt deres oprindelige Character, der maa Rundbuestilen gennemføres trods de spidsbuede Hvælvinger og trods den Mangel paa Eensartethed, som derved frembringes. Man vil da idetmindste udvendig see en Kirke fra Rundbuetiden, og skjøndt Vinduernes runde Buer indvendig ikke ville stemme sammen med de spidse Hvælvingsbuer. maa dog den sidstnævnte Maade bære Fortrinet, naar man af to Onder skal vælge det mindste. Naar i det Foregaaende er sagt, at Sporene af de oprindelige Vinduer bør tages til Rettesnor for de nye, maa dette ei forstaaes anderledes, end at man maa lempe Størrelsen efter Forholdene; thi nuiltdags fordrer man Kirkerne lyse og kan alene af den Grund ikke tage Lovens Bestemmelse om Istandsættelse i den oprindelige Stiil aldeles bogstavelig. En Middelvei kan man undertiden vælge ved at gjøre Chorets Vinduer, naar disse kunne anbringes i tilstrækkeligt Antal, af aldeles samme Form og Størrelse som de oprindelige og danne Langhusets Vinduer efter de samme Forhold kun saa meget større som hvert enkelt Tilfælde paabyder. De nye Vinduers Plads maa lempes

efter Hvelvingerne, saaledes at Midten af Vinduet falder sammen med Midten af Skjoldbuen, hvor dette paa nogen Maade lader sig gjøre. Det er en Selvfølge, at Kirkernes ofte høist usolide Bygningsmaade nødvendiggjør den største Forsigtighed, hvor Talen er om saa betydelige Forandringer som Gjennembrydningen af de gamle, af en ydre og indre Skal bestaaende, Mure for at indsætte nye Vinduer. I § 15 foreskrives, hvorledes Kirkens Muur skal vedligeholdes udvendig, at den »skal være udfuget med Kalk eller Cement imellem de synlige Steen« o. s. v. Dette bør imidlertid navnlig finde Sted, hvor Kirken er bygget af hugne Granitqvadre, kløvet Granit (i hvilke Tilfælde Cement maa foretrækkes) eller af de i Middelalderen almindelig brugte røde Muursteen. Hvor Kirken derimod er bygget af Kridtsteen, Kalktuf eller Tras, vil det være nødvendigt at pudse eller ialtfald hvidte dens Ydersider med Kalk for at modstaae Luftens Indvirkning. Puds og Hvidtning ere imidlertid anvendte i en altfor stor Maalestok ogsaa paa Kirkernes Ydersider, og man maa beklage, at der ofte derved skjules eller tildeels ødelægges smukke Taglister paa Langhuset og Choret eller Udmuringer i Mønstre paa Taarnet. Dettets Kamme paa Gavlene ere sædvanlig paa deres Plads, da de høre med til Taarnets oprindelige Stil, derimod ere Kamme af de førstnævnte Dele af Kirken som oftest af langt yngre Oprindelse, og burde desaaarsag borttages, hvor man vil bringe Kirkerne tilbage til Rundbuestilen. § 10 bestemmer, hvorledes Vaabenhuset skal være indrettet, og her maa Opmærksomheden henledes paa den Misbrug, der ofte gjøres af dette, idet man lige imod den anførte Paragraphs Bestemmelse benytter det til der at henstille Brandredskaber, Materialier eller lignende, som kun borttages den Dag, Synet ventes til Kirken. Hvor Vaabenhusets Bjælkelag, som før anført, skjuler endeel af Portalet, bør det hæves, hvilket ofte meget let lader sig gjøre, navnlig naar Ydermurene ere førte op over Bjælkelagshøiden. Vaabenhusene ere sædvanlig langt fra lyse, skjøndt Loven

forlanger dette. Flere og større Vinduer maae da indsættes, og man bør derved følge den Stil, i hvilken denne Deel af Kirken er opført. Hvad tidligere er sagt angaaende det benyttede Materiale til Kirkens Gulv med Undtagelse af Stolestaderne, gjælder ogsaa her. Ofte ere Vaabenhusene til Mispryd og vilde kunne undværes, naar man henlagde Indgangen til Taarnet, hvor den da ifølge Forholdene rettest burde anbringes paa Vest- eller Sydsiden. Det Første gjør unægtelig det smukkeste Indtryk strax ved Indtrædelsen; det Sidste vil være at foretrække, hvor Kirken ligger meget udsat for Blæsten. Ved sidstnævnte Maade at anbringe Indgangen paa vilde den Gjennemtræk, hvoraf man ofte lider i vore Kirker, formeentlig betydelig formindskes. At det imidlertid ikke kan lade sig udføre, hvor Kirken er saa lille, at Taarnets underste Deel ogsaa benyttes til Menigheden, er en Selvfølge. Lovens § 18 siger: »Fremlægger Tiendeeieren en Plan for, hvorledes han i Løbet af 10 Aar vil bringe Kirken til at fyldestgjøre de i denne Lov gjorte Fordringer, ved hvert Aar at udføre en passende Deel af de forlangte Forbedringer, og finder Ministeriet, til hvis Afgjørelse Sagen indsendes, den fremlagte Plan tilfredsstillende, da er Tiendeeieren berettiget til efterhaanden, saaledes som i Planen er fastsat, at udføre de omhandlede Arbejder, dog at selvfølgelig nye tilkommende Mangler desuagtet behørig afhjælpes o. s. v. Naar ret mange Tiendeeiere handlede efter denne Bestemmelse, og lode af sagkyndige Folk Tegninger udføre til en, i den oprindelige Stil gennemført, deelviis foretagen, Istandsættelse af deres Kirker, vilde man snart spore en heldig Virkning deraf, og de danske Landsbykirker komme til at indtage den Plads, som de fortjene.

Anm. Siden Afbildningen af Bjernede Kirke er tegnet, er Kirkens Yderside bleven underkastet en betydelig Istandsættelse, efter hvilken det tydelig viser sig, hvor langt den oprindelige Granitkirke naaer, og hvor den øverste, senere tilsatte Deel, begynder.
